

**UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FAKULTA MATEMATIKY, FYZIKY A INFORMATIKY**

**MERANIE EMPATIE VO VZŤAHU
K POSTOJOM VOČI UTEČENCOM**

diplomová práca

**UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FAKULTA MATEMATIKY, FYZIKY A INFORMATIKY**

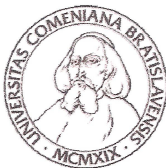
**MERANIE EMPATIE VO VZŤAHU
K POSTOJOM VOČI UTEČENCOM**

diplomová práca

Študijný program: kognitívna veda
Študijný odbor: 2503 Kognitívna veda
Školiace pracovisko: Katedra aplikovanej informatiky
Vedúci práce: doc. PhDr. Ján Rybár, PhD.

Bratislava 2016

Bc. Jakub Lipták

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta matematiky, fyziky a informatiky

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Bc. Jakub Lipták
Študijný program: kognitívna veda (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: kognitívna veda
Typ záverečnej práce: diplomová
Jazyk záverečnej práce: slovenský
Sekundárny jazyk: anglický

Názov: Meranie empatie vo vzťahu k postojom voči utečencom
Measuring Empathy in Relation to the Attitudes Towards Refugees

Cieľ: Navrhnuť, realizovať a vyhodnotiť výskum empatie vo vzťahu k vybranému sociálnemu fenoménu.

Anotácia: Utečenecká kríza, ktorá zasiahla Európu, vyvoláva mnoho negatívnych postojov a emócií. Tieto postoje naznačujú deficit empatie. Hlavným predmetom diplomovej práce je zistiť, či výška EQ (empathy quotient) je v korelácii s negatívnymi postojmi k utečencom. Pre toto meranie bude vytvorený osobitný dotazník na skúmanie postojov k utečencom. Na meranie empatie bude použitý adaptovaný Baron-Cohenov dotazník. Pri spracovaní výsledkov budú aplikované metódy štatistickej analýzy.

Vedúci: doc. PhDr. Ján Rybár, PhD.
Katedra: FMFI.KAI - Katedra aplikovanej informatiky
Vedúci katedry: prof. Ing. Igor Farkaš, Dr.
Dátum zadania: 10.11.2014

Dátum schválenia: 10.02.2015

prof. Ing. Igor Farkaš, Dr.
garant študijného programu

študent

vedúci práce

Pod'akovanie

Ďakujem môjmu vedúcemu práce doc. Jánovi Rybárovi za pomoc, konzultáciu a ochotu pri riešení témy.

Ďakujem všetkým respondentom, ktorí sa zúčastnili výskumu.

Abstrakt

Utečenecká kríza, ktorá zasiahla Európu, je významným spoločenským javom. Práca sa pokúša reagovať na diskusiu, ktorú táto kríza vzbudila. Záporné postoje väčšiny slovenského obyvateľstva voči utečencom boli vhodným predmetom na bližšie skúmanie z hľadiska súvislosti týchto postojov s empatiou ľudí, keďže empatia je vnímaná ako kľúčový činiteľ prístupu k druhým ľuďom a zároveň vo verejnej diskusii bola empatia dávajúca do súvisu s postojmi k utečencom. Tieto skutočnosti boli dostatočným dôvodom pre uskutočnenie výskumu s výskumnou otázkou, či existuje štatisticky významná súvislosť medzi empatiou a postojmi voči utečencom. Práca ponúka dotazník kvocientu empatie od Simona Baron-Cohena lokalizovaný pre slovenský jazyk v spätnom preklade do slovenčiny, čo je jedným z jej prínosov. Ďalším je novovytvorený dotazník postojov voči utečencom. Po teoretickom vymedzení problematiky sú vo výskumnej časti prezentované výsledky výskumu, ktorého sa zúčastnilo 163 respondentov žijúcich na Slovensku. Z výskumu plynú predovšetkým tri nasledovné závery. Po prvé, nebola zistená štatisticky významná súvislosť medzi empatiou a postojom voči utečencom, a to ani v prípade mužov, ani v prípade žien. Po druhé, potvrdila sa štatisticky významne vyššia empatia žien oproti mužom. Po tretie, postoje voči utečencom mužov a žien sa neukázali byť štatisticky významne odlišné. Rozdielna však bola štruktúra týchto postojov v rámci pohlaví. Práca je príspevkom do verejnej diskusie o problematike utečencov a ponúka možnosti na ďalšie nadviazanie.

Kľúčové slová: empatia, súcít, utečenci, postoje, dotazník, EQ, Likertova škála.

Abstract

The refugee crisis that hit Europe is a significant social phenomenon. This work is an attempt to react on the discussion elicited by this crisis. The negative attitudes of the majority of Slovak population towards the refugees were an appropriate object on closer research from the viewpoint of the connection of these attitudes to the empathy of people, since the empathy is perceived as a key factor of the approach towards the other people; also in the public discussion, the empathy was often being connected with the attitudes towards the refugees. These facts were a good enough reason for conducting a research with the research question, whether there is statistically significant correlation between the empathy and the attitudes towards the refugees. The work offers The Empathy Quotient Questionnaire from Simon Baron-Cohen localised for Slovak language by backward-translating the English original which is one the work's contributions. The next one is a newly created questionnaire of the attitudes towards the refugees. After the theoretical specification of the problem, the results of the research are presented in the research part of the work. 163 respondents living in Slovakia took part of the research. The results give three following conclusions. First, there was not found any statistically significant correlation between the empathy and the attitudes towards the refugees – neither in case of men, nor in the case of women. Second, the higher empathy of women as of men was confirmed and this difference was statistically significant. Third, the attitudes towards the refugees were not found to be significantly different by sex of the participants. However, the structure of these attitudes was different among the sexes. This work is a contribution to the public discussion on the problem of refugees and offers the options for the next research.

Key words: empathy, sympathy, refugees, attitudes, questionnaire, EQ, Likert's scale.

Predhovor

Verejná diskusia vyvolaná utečeneckou krízou v Európe si vyžiadala vedecký pohľad na túto problematiku. Empatia je často používaný pojem a nevyhla sa ani téme utečencov. Rozhodol som sa teda pozrieť na to, či je medzi empatiou a postojmi k utečencom nejaká súvislosť. Pre tento účel som si zvolil dotazník kvocientu empatie od Simona Baron-Cohena, s ktorým som už mal skúsenosti. Spätným prekladom do slovenského jazyka som ponúkol tento dotazník v presnejšom znení, než bol dosiaľ. Vytvoril som tiež dotazník postojov voči utečencom. Dotazníky som predložil respondentom a ich výsledky som dal do súvislosti, aby som odhalil, či je medzi nimi štatisticky významná korelácia.

Dotazníky využívali Likertovu techniku a konkrétna metodológia je v tejto práci podrobne rozpracovaná.

Táto práca je určená odbornej i laickej verejnosti, najmä tým, ktorí sa zaujímajú o oblasti psychológie a sociológie, tým, ktorí sa zaujímajú o problematiku utečencov, ale aj všetkým tým, ktorých téma tejto práce zaujala.

Obsah

Úvod.....	1
1 Empatia	3
1.1 Empatia v slovenskom jazyku	3
1.2 Empatia v anglickom jazyku.....	4
1.3 Emočná nákaza	9
2 Empatia v mozgu	11
3 Meranie empatie	14
4 Postoje k utečencom na Slovensku	17
5 Výskum empatie katolíkov a neveriacich	19
6 Cieľ práce.....	24
7 Príprava dotazníka kvocientu empatie	25
8 Analýza niektorých dostupných prekladov dotazníka kvocientu empatie.....	31
9 Príprava dotazníka postojov voči utečencom	33
10 Zber dát	38
10.1 Doručenie výsledkov respondentom.....	38
11 Výsledky	40
12 Diskusia	44
13 Metodologická reflexia	46
13.1 Nedostatky kvantitatívneho výskumu.....	46
13.2 Pojem utečenca	46
13.3 Nereprezentatívnosť	48
14 Možnosti nadviazania	49
Záver	50
Zoznam použitej literatúry	51
Príloha 1: Dotazník výskumu empatie a postojov voči utečencom	
Príloha 2: Dotazník kvocientu empatie prof. Daniely Ostatníkovej	
Príloha 3: Poster „Are Catholics More Emathic?“	

Úvod

Empatia je v dnešnej dobe verejne známy a obľúbený koncept. Otvára to príležitosti pre výskumnú činnosť a bádanie, akú rolu hrá empatia v našich životoch, s čím súvisí, na čo vplýva a čo vplýva na ňu. Táto práca sa najprv zaoberá pojmom empatie v slovenskom a anglickom jazyku, pretože vymedzenie pojmu je kľúčové pre ďalšiu prácu s ním. Ukazuje sa, že používanie pojmu empatie nie je celkom jednotné a ani nie je jeho používanie v slovenskom jazyku celkom totožné s jeho používaním v anglickom jazyku.

Práca hľadá na empatiu z viacerých uhlov pohľadu – zo sémantického, čiastočne z neurologického a z výskumného. Možno teda spoľahlivo povedať, že práca má interdisciplinárny charakter, keďže spája psychologickú veličinu empatie so sociologickým prístupom voči postojom, ale aj vzhľadom na metodológiu výskumu a analýzu dát s použitím viacerých štatistických nástrojov.

Po stručnom prehľade mozgových oblastí, ktoré sa na empatii podieľajú, nasleduje zhrnutie niektorých nástrojov na meranie empatie. V tejto práci je použitý dotazník kvocientu empatie od Simona Baron-Cohena.

Medzi hlavné prínosy práce patrí skutočnosť, že ako prvá tento dotazník prináša v spätnom preklade do slovenčiny. Napriek tomu, že s dotazníkom sa v slovenskom prostredí pracovalo, nemali sme dosiaľ dostupný jeho spätný preklad.

V tejto práci predovšetkým reagujem na súčasný spoločenský fenomén utečeneckej krízy, ktorá vrcholila na jeseň roka 2015. Kríza bola hlavnou spoločenskou témou niekoľko mesiacov, zatiaľ stále neutíchla a je možné, že tomu tak bude aj v budúcnosti. Ide teda nielen o teoretickú prácu – jej výhodou je presah do bežného života a možno ju považovať aj za príspevok do verejnej diskusie.

Čerpajúc najmä z prieskumov verejnej mienky a iných udalostí na Slovensku práca ponúka prehľad postojov Slovákov voči utečencom. Tieto postoje boli vo veľmi výraznej miere voči utečencom nepriaznivo vyhranené. Toto bolo dostatočným dôvodom pre pokus o bližšie preskúmanie tohto javu a pre snahu zodpovedať otázku, prečo je tomu tak. Práca tiež v stručnosti opisuje výskum empatie katolíkov a neveriacich z minulého roka.

Ďalším prínosom práce je vytvorený dotazník postojov voči utečencom, ktorý meria úroveň naklonenosti utečencom. Dotazník má desať otázok a je akýmsi pokusom odmerať tieto postoje v spoločnosti, vyvolané okolnosťami utečeneckej krízy. Práca sa podrobne venuje metodológii oboch dotazníkov

V našom jazykovom prostredí jestvujú aj iné preklady dotazníka kvocientu empatie. Podrobne sa venujem jednému z nich, ktorý je dostupný v slovenskom jazyku, a analyzujem tento preklad z hľadiska jeho presnosti voči pôvodnému zneniu.

Ťažiskom práce je výskum, ktorý hľadá medzi empatiou a postojmi voči utečencom súvislosti. V tejto časti je podrobne opísaný spôsob zberu dát, sú prezentované výsledky a následne sú interpretované. Samozrejme, žiaden výskum nie je dokonalý a nedostatkom tohto sa venujem v metodologickej reflexii. Na záver práce uvádzam možnosti pre ďalšie nadviazanie na tento výskum.

1 Empatia

Pred používaním pojmu *empatia* sa musíme oboznámiť s dvomi problémami a pokúsiť sa z nich nájsť východisko. Jedným je rozdiel medzi významom pojmu „*empatia*“ v slovenčine a významom pojmu „*empathy*“ v anglickom jazyku. Druhým problémom je nejednoznačné chápanie tohto pojmu v anglickom jazyku.

Spôsob používania pojmu „*empathy*“ v angličtine je pre nás kľúčový preto, lebo v dnešnej dobe je väčšina odbornej literatúry, teda aj literatúry zaoberajúcej sa *empatiou*, v anglickom jazyku. Keď čerpáme z cudzojazyčného zdroja a automaticky preberáme určité informácie, v dôsledku zmienených problémov možno dôjsť k dvom druhom chýb – prvým druhom je zmena významu slova (hoci aj jemná) jeho preložením (hoci „*empatia*“ a „*empathy*“ znejú veľmi podobne), druhým je preberanie tohto slova napriek jeho rôznemu chápaniu tým-ktorým autorom – a to už je skôr výzva pre anglické prostredie, ale keďže sme často od anglických zdrojov závislí, tak sa týmto problémom tiež musíme zaoberať.

Spomenutým dvom druhom chýb pri preberaní informácií z anglického jazyka sa pokúsím predísť tak, že opíšem, v čom spočíva problém nejednoznačnej definície tohto pojmu a následne uvediem definíciu, ktorú pre potreby tejto práce preberám a z ktorej vychádzam. Predtým však ešte uvediem definície *empatie* v slovenskom jazyku v kontexte príbuzných pojmov.

1.1 *Empatia v slovenskom jazyku*

Pozrime sa na *emпатиu* najprv z etymologického hľadiska. Toto slovo pochádza z gréckeho *empathēia*, čo označuje „náklonnosť, vášeň“, od gréckeho *empathēs* „nachádzajúci sa v určitom citovom stave“. Toto slovo je zložené z predpony *en* „vnútri, dovnútra, tam, na tom, pri tom, medzi“ a *pathos* „cit“ (Králik, 2015). Ďalej je uvedené: „v modernej psychológii bolo významovo prehodnotené na ‚v – (gr. *en*) + -ciťovanie sa‘, údajne ako ekvivalent nem. *Einführung*, od nem. (*sich*) *empfinden* ‚vciťovať sa, vciťovať sa‘.“ (tamže, s. 146).

Pre slovenský jazyk sú relevantné ešte výklady z ďalších slovníkov, menovite z kodifikačného Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ), v ktorom je *empatia* definovaná ako „schopnosť vciťovať sa do duš. pochodov druhého“. V podobnom duchu sú

heslá aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka – „vcit'ovanie sa, vžívanie sa do pocitov, konanie al. myslenia inej osoby“ – či v Slovníku cudzích slov: „schopnosť vcítiť sa do pocitov, konania inej osoby, vcítenie“.

Všetky menované slovníky, ale aj etymológia slova, silno poukazujú na vcit'ovanie sa ako kľúčový prvok, kľúčovú zložku empatie. Vcítenie sa je ďalej definované ako „citovo vniknúť do podstaty niečoho, vžiť sa“ (KSSJ). Inými slovami by sme to azda mohli pomenovať ako „mať citovú účasť“, „citovo sa podieľať“, resp. „zdieľať emócie“.

Čo sa týka slova súcít, v jeho prípade KSSJ už vyslovene hovorí o citovej účasti: „citová účasť s niekým, poľutovanie“. Starší Slovník slovenského jazyka súcít vymedzuje ako „pochopenie pre utrpenie, nešťastie, bolesť al. slabosť iného, spolucítenie, poľutovanie“.

Na základe uvedeného sa domnievam, že výrazy „empatia“ a „súcít“ sa v slovenčine prevažne vnímajú ako synonymá. Keď spomíname súcít, je vhodné ho odlišiť od ešte jedného príbuzného pojmu, a to od milosrdenstva. Pápež František o rozdiely medzi súcitom a milosrdenstvom povedal nasledovné: „Milosrdenstvo je Božie, je bližšie súdu nad naším hriechom. Súcít má ľudskejšiu tvár. Znamená cítiť s niekým, spolucítiť, zľutovať sa, nezostávať ľahostajný pred bolesťou a utrpením druhého človeka.“ (Tornielli, 2016, s. 91).

1.2 Empatia v anglickom jazyku

V anglickej odbornej literatúre sú na empatiu rôzne pohľady. Napríklad Paul Bloom (2014) uvádza nasledovné:

„Slovo ‚empatia‘ je používané mnohými spôsobmi, ale ja si tu osvojujem jeho najčastejší význam, ktorý korešponduje s tým, čo filozofi osemnásteho storočia ako Adam Smith volali ‚sympathy‘¹. Odkazuje na proces prežívania sveta ako to robia iní, alebo aspoň ako si myslíme, že to robia. Empatizovať s niekým znamená vžiť sa do niekoho, cítiť jeho bolesť. Niektorí výskumníci tento pojem používajú tak, že doň zahŕňajú aj chladnokrvnejší proces posudzovania, čo si iní ľudia myslia, ich pohnútky, plány, v čo veria. Toto je občas nazývané ako ‚kognitívna‘

---

¹ Pre nejednoznačnosť prekladu tohto výrazu ho ponechávam v angličtine.

empatia, na rozdiel od „emocionálnej“ empatie. Ja tu budem dodržiavať tento zvyk, ale mali by sme mať na pamäti, že tieto dve sú odlišné – vychádzajú z odlišných mozgových procesov; môžeme mať veľa jedného a málo druhého – a väčšina z diskusie o morálnych implikáciách empatie sa sústreďuje na jej emocionálnu stránku.“

Paul Bloom tu používa výraz „vžiť sa“, čo naznačuje, že chápe empatiu podobne ako je chápaná v slovenčine, teda ako synonymum so slovom súciti. Bloom v tomto názore nie je osamotený a napokon aj viaceré renomované slovníky tvrdia podobné. Napríklad Oxford Dictionaries uvádza takúto definíciu: „the ability to understand and share the feelings of another“ („schopnosť porozumieť a zdieľať pocity iných“), podobne Cambridge Dictionaries: „the ability to share someone else’s feelings or experience by imagining what it would be like to be in that person’s situation“ („schopnosť zdieľať pocity niekoho iného alebo prežívať ich predstavením si, aké by to bolo, byť v situácii tej osoby“).

Anglický pojem „sympathy“ sa niekedy zamieňa s výrazom „empathy“, avšak je medzi nimi rozdiel. Keďže „sympathy“ je niečo iné ako slovenský výraz „sympatia“, tak pri odkazovaní na „sympathy“ používam anglický výraz v úvodzovkách. Stránka Grammarist uvádza nasledovný rozdiel medzi anglickými výrazmi „empathy“ a „sympathy“: „Keď rozumiete pocitom druhého cítite ich, máte empatiu (*empathy*). (...) Keď s niekým sympatizujete (*sympathize*), máte s tou osobou zľutovanie (*compassion*), ale nie nevyhnutne pociťujete jej pocity.“ Karsten R. Steuber uvádza tri tri psychologické koncepty spojené so „sympathy“. Po prvé, proces psychologickej nákazy v afektívnom aj kognitívnom zmysle, po druhé, proces, ktorý nám umožňuje spoznať duševné stavy inej osoby a po tretie, sympatia ako emócia sui generis – sympatia ako špecifická emočná reakcia, ktorá má polohu a stav mysle inej osoby ako jej objekt, ako keď sympatizujeme („sympathize“) s niekoho bolesťou či žiaľom (Steuber, 2006). Empatiu Steuber vymedzuje nasledovne: „Empatiu ako je chápaná v rámci pôvodného filozofického kontextu je najlepšie vnímať ako *vnútornú alebo duševnú imitáciu pre účel získania vedomostí o iných myšliach*.“ (tamže, s. 28).

Baron-Cohen „sympathy“ vníma ako podmnožinu empatie; ako emóciu, keď chceme niekomu v núdzi pomôcť, lebo s ním súcitime. „Sympathy“ teda vníma veľmi podobne, ako

sa v bežnom slovenskom jazyku vnímajú pojmy empatia a súcít (Baron-Cohen, Wheelwright, 2004). Béla Buda (1994, s. 68) používa pojem *sympatia*² a píše o ňom nasledovné:

„*Sympatia* je svojou psychologickou podstatou totožná s *empatiou*. (...) Pri *sympatii* nie je potrebná všímavosť pozorovateľa. Potrebný je bezprostredný komunikačný vzťah (...) Dokonca zážitok *sympatie* je neraz sprevádzaný tým, že ten druhý nie je ani nejakou dôležitou osobou, interakcia s ním má náhodný charakter, a predsa s ním spolucítme. (...) Aj preto je také nápadné, že sa nás zrazu zmocňujú emócie súcitu, ľútosti a dojatia. Neidentifikujeme sa s tým druhým, skôr sa zdôrazňuje naša oddelenosť.“

Jasne a schematicky na základe príkladov vymedzuje empatiu a príbuzné pojmy Heidi L. Maibom (2014). Pre lepšie pochopenie som miesto premenných dosadil mená a trochu preformuloval pôvodný text.

- **(Afektívna) empatia:** Anna empatizuje so Zuzaniným zážitkom emócie E, ak Anna cíti emóciu E ako dôsledok toho, že je presvedčená alebo vníma, že Zuzana cíti emóciu E.
- **„Sympathy“:** Anna sympatizuje („sympathize“) so Zuzanou, keď je Anna kvôli Zuzane smúti ako dôsledok presvedčenia alebo vnímania, že Zuzane sa stalo niečo zlé; alebo sa Anna teší zo Zuzany ako dôsledok presvedčenia alebo vnímania, že Zuzane sa stalo niečo dobré.
- **Emočná nákaza:** Annin pocit E je prípad emočnej nákazy, ak Anna cíti E ako dôsledok presvedčenia, že Zuzana cíti E, vnímajúc, že Zuzana má prejavy spojené s pocitom E (ako napríklad plakanie alebo usmievanie sa).

Ďalej Amy Coplan (2011, s. 5) chápe empatiu ako „komplexný imaginatívny proces, v ktorom pozorovateľ simuluje psychologické stavy inej osoby, zachovávajúc si jednoznačnú diferenciáciu seba od druhého“. Tento jav bol pozorovaný v mozgovej činnosti najprv opíc, neskôr i ľudí. Napríklad bolo zistené, že „keď človek pozoruje druhého človeka, ako sa ho niekto dotýka, má aktívne tie isté oblasti mozgu ten ako človek, ktorého sa niekto dotýka“

---

² V slovenskom preklade z maďarského originálu.

(Goldman, 2011, s. 34). Nazýva sa to „zrkadlenie“ a neuróny zodpovedné za zrkadlený obraz sa nazývajú „zrkadliacimi neurónmi“ (tamže, s. 33).

Cez pojem ľudskosti vymedzuje empatiu Lou Agosta. „Strata empatie druhého je zároveň strata individuálnej ľudskosti, strata schopnosti byť človekom. Toto *môže* tiež byť vyjadrené povedaním, že strata druhého – čo je strata empatie druhého – je tiež stratou vlastnej ‚humánosti‘.“ (Agosta 2010, s. 3). Treba však podotknúť, že Agosta hľadá na empatiu predovšetkým z hľadiska filozofie. Ďalej však uvádza aj vymedzenie empatie v psychoanalýze: „Psychoanalytik Heinz Kohut definuje ‚empatiu‘ ako ‚sprostredkovanú introspekciu‘. (...) Podľa Kohuta je duševný život jedinca bez empatie nemysliteľný (...) Empatia spočíva v introspekcii vlastnej sprostredkovanej receptivity voči druhému a sprostredkovaný rozmer skúsenosti je to, prostredníctvom čoho človek rozlišuje medzi individuálnym ‚ja‘ a druhým.“ (tamže, s. 132 – 134).

Z hľadiska morálky sa na empatiu pozerá Jesse J. Prinz vo svojej eseji o morálke ukazuje, že sú možné rozdielnosti medzi tým, čo považujeme za morálne a čo nám hovorí empatia. Cítíme napríklad, že je zlé zabiť nevinného človeka, iba aby sme darovali jeho životodarné orgány piatim iným ľuďom, ktorí súrne potrebujú transplantáciu. Prinz tvrdí, že cítíme kumulatívne viac empatiu pre tých piatich ľudí než pre jedného, avšak náš morálny súd nenasleduje tú empatickú reakciu (Prinz, 2011).

Ako sme videli, empatiu mnohí autori vymedzujú prevažne ako aspoň čiastočné prevzatie emócie druhého, buď ako afektívny proces skutočného pocítania danej emócie, alebo ako kognitívny proces za účelom identifikácie tejto emócie. Ako uvádza aj Paul Bloom v citácii vyššie, ide o dva druhy empatie – o afektívnu (alebo emocionálnu) empatiu a kognitívnu empatiu.

Simon Baron-Cohen sa však s takouto definíciou, ktorá by zahrnovala iba preberanie emócie, neuspokojuje a tvrdí, že to je len jedna z dvoch zložiek empatie. Takto reagoval (Baron-Cohen, 2014a) na vyššie uvedenú citáciu Paula Blooma:

„Bloom rozoberá empatiu v medicínskom prostredí a predpokladá, že lekár, ktorý je empatický, by bol rozrušený z pacientovej bolesti, čo by nebolo nápomocné. Súhlasím s ním, že pacient potrebuje lekára, ktorý zostane pokojný a sebavedomý v medicínskom prostredí. Bloomova chyba je v predpoklade, že aby lekár

preukázal empatiu, musí zrkadliť pacientove pocity, čo ignoruje všeobecne uvádzanú definíciu empatie: prežívanie *vhodnej* emócie spustenej emóciou inej osoby. Nebolo by vhodné pre lekára, aby bol rozrušený z pacientovej bolesti, rovnako ako by bolo nevhodné pre matku rozplakať sa, keď jej dieťa spadne a udrie si koleno. Jej osobné utrpenie by mohlo ešte zväčšiť utrpenie dieťaťa, takže jej úloha ako *citlivého*, empatického rodiča je ponúknuť utišujúce a upokojujúce reakcie, nie plakať keď ono plače. To by bolo pravdepodobne sebecké, nie empatické.“

V súvislosti s empatiou boli spomínané aj zrkadlové neuróny. Baron-Cohen sa k tejto téme vyjadruje nasledovne: „Niektorí ľudia príliš rýchlo usudzujú, že zrkadlové neuróny sú biologickým ekvivalentom empatie, mali by sme však mať na pamäti, že aktivita systému zrkadlových neurónov bola verifikovaná iba v jedinej izolovanej situácii a je pravdepodobne iba jedným zo stavebných kameňov empatie.“ (Baron-Cohen, 2014b, s. 48). Ďalej hovorí, že zrkadlové neuróny sú zodpovedné za jav, ktorému hovoríme mimikry, teda napríklad keď bábätko po nás opakuje, keď otvoríme ústa. Kriticky sa stavia aj k návrhu chápať emočnú nákazu ako formu empatie. Emočnou nákazou rozumieme, keď emóciu jedného človeka preberajú ostatní ľudia, napríklad keď sú v jeho blízkosti a on vykazuje prejavy strachu, touto emóciou sa nakazia aj ľudia pri ňom. Baron-Cohen na to reaguje: „Empatia sa javí byť niečím viac než len jednoduchým automatickým zrkadlením.“ (tamže).

Osobne sa stotožňujem s Baron-Cohenovými námietkami voči definícii empatie, ako ju uvádza napríklad spomínaný Bloom. A to nie preto, že by empatia nemohla mať takú definíciu, ale preto, že taká definícia je naozaj nezmyselná a jej dôsledné aplikovanie ukazuje, že zrejme nikto by napríklad na matku, ktorá sa rozplače, keď plače jej dieťa, nepovedal, že je empatická. A myslím si, že rovnaké platí o výraze súcít – taká matka nie je súcitná, ale pokiaľ by dokázala vhodne zareagovať, zrejme tíšiením dieťaťa, vtedy by sme povedali, že je empatická a že je súcitná. Vyslovené zdieľanie či preberanie emócie druhej osoby či osôb podľa mňa spadá pod vymedzenie emočnej nákazy (viď podkapitolu 1.3 Emočná nákaza).

Ja som sa pre uvedené dôvody rozhodol pre účely tejto práce prebrať Baron-Cohenovu rozšírené vymedzenie empatie, ktoré znie: „Empatia je schopnosť identifikovať, čo si niekto

iný myslí alebo cíti, a reagovať na myšlienky a pocity druhého človeka primeranou emóciou.“ (tamže, s. 28).

Ide o tzv. dvojzložkové vymedzenie empatie, ktoré v sebe zahŕňa zložku kognitívnu – schopnosť identifikovať, čo si niekto iný myslí alebo cíti – a afektívnu – reagovať na to primeranou emóciou.

1.3 Emočná nákaza

Ako empatii príbuzný pojem sa spomína aj pojem emočná nákaza alebo emocionálna nákaza, prípadne psychologická nákaza. K tomu možno uviesť, že emočná nákaza je starý koncept, s uplatnením aj medzi sociologickými teóriami kolektívneho správania. Podstatou týchto teórií je, že v rôznych kolektivitách, najmä davoch, môžu vzniknúť určité formy „duševnej nákazy“, ktoré sú príčinou toho, že ľudia sa v týchto kolektivitách správajú inak ako inokedy. Ešte v roku 1895 Gustave Le Bon predstavil prvú teóriu nákazy a zároveň postuloval zákon duševnej jednoty davov, podľa ktorého za určitých okolností má zhromaždenie ľudí nové vlastnosti, značne odlišné od vlastností jednotlivcov, z ktorých sa skladá. Vzniká akási kolektívna, davová duša, v ktorej sa stierajú intelektuálne schopnosti ľudí vrátane ich individuality, rôznorodé sa stráca v rovnorodom a neuvedomelé vlastnosti prevládajú. Podľa Le Bona tieto špecifické vlastnosti davov vznikajú vďaka určitým psychologickým mechanizmom ako sú pocit neprekonateľnej moci v anonymite davu, strata pocitu zodpovednosti, sugestibilita davu a napokon spomínaná duševná nákaza. Duševnej nákaze sa ďalej venoval Herbert Blumer, ktorý tento jav vysvetľoval prostredníctvom procesu, ktorý nazval cirkulárna reakcia. Zjednodušene povedané, je to proces, v ktorom emócie druhých ľudí vyvolávajú rovnaké emócie v človeku a tie potom spätne zosilňujú tie isté emócie v ostatných. Treba však povedať, že teórie nákazy boli značne kritizované, keďže davy i rozptýlené kolektivity chápu ako vnútorne rovnorodé útvary, predpokladajú neracionálne a necivilizované správanie ľudí v dave a tak ďalej. Mechanizmy, ktoré podľa teórií nákazy náказu spôsobujú, je tiež ťažké empiricky verifikovať. Tieto teórie neodpovedajú ani na otázky, prečo v niektorých situáciách nákaza vzniká a inokedy nie alebo prečo obvykle ovládne iba časť davu a zvyšok jej nepodľahne. Pre mnohé nedostatky sú v súčasnosti teórie nákazy ako celok prevažne odmietané, avšak časť z poznatkov, ktoré

priniesli, sú dodnes súčasťou sociologického poznania kolektívneho správania. (Sopóci, 2004).

2 Empatia v mozgu

Rozdiely v empatii medzi ľuďmi možno hľadať v rozdielnej činnosti oblastí v mozgu, ktoré sú za empatiu zodpovedné. Baron-Cohen hovorí o takzvanom „mozgovom obvode empatie“ a hovorí o prinajmenšom desiatich oblastiach v mozgu, ktoré sa na tomto obvode podieľajú. Tu ponúknem stručné zhrnutie toho, čo Baron-Cohen hovorí o mozgovom obvode empatie.

Medzi spomínaných desať oblastí mozgu patria: mediálny prefrontálny kortex, orbitofrontálny kortex, frontálne operculum, gyrus frontalis inferior, kaudálna časť prednej cingulárnej kôry a predný ostrovček, pravá temporoparietálna junkcia, zadná časť hornej spánkovej ryhy, somatosenzorický kortex, lobulus parietalis inferior a amygdala.

Mediálny prefrontálny kortex je považovaný za centrum spracovávania sociálnych informácií. Delí sa na ventrálny a dorzálny, pričom dorzálny sa podieľa na myslení o pocitoch a myšlienkach iných ľudí a na reflexii vlastných pocitov a myšlienok. Ventrálny je zase aktívny, keď ľudia premýšľajú o svojej vlastnej myšli, než o myšliach iných ľudí. Má sa za to, že mediálny prefrontálny kortex si ukladá informáciu o tom, či naše vykonané činy mali kladnú alebo zápornú emočnú odozvu a iba tie s kladnou odozvou budeme opakovať. Totiž, pacienti, ktorí majú túto oblasť v mozgu poškodenú, vykazujú nižšiu mieru autonómnych reakcií, keď sú im prezentované nepríjemné alebo stresové obrázky. Taktiež sa ukázalo, že keď mediálny prefrontálny kortex stimulujeme u depresívnych pacientov, tí sa cítia menej zle, čo naznačuje, že táto oblasť sa podieľa na pozitívnom myslení.

Orbitofrontálny kortex je oblasť v mozgu, ktorého poškodenie má za následok ťažkosť rozpoznať, kedy sa stalo nejaké faux pas, môže tiež mať za následok stratu sociálneho hodnotenia a sociálnych zábran. Bolo pozorované, že orbitofrontálna kôra sa aktivovala, keď boli ľudia opytovaní, akými slovami sa dá opísať, čo môže robiť myseľ. Ide teda o ďalšiu súčasť empatického obvodu.

Frontálne operculum je okrem obvodu empatie súčasťou aj obvodu reči a jeho poškodenie vedie k narušeniu plynulej reči. U opíc bolo zistené, že keď jedna opica vidí inú opicu, ako si berie nejakú vec, tak sa v jej frontálnom opercule zvýši elektrická činnosť a tie isté bunky sa aktivujú, keď po tej veci siahne ona.

Gyrus frontalis inferior sa podieľa na rozpoznávaní emócií v tvárach druhých ľudí. Jednoduchým experimentom, kedy probandi najprv vyplnili Baron-Cohenov dotazník kvocientu empatie a potom sa mali pozerat' na obrázky ľudí s rôznymi výrazmi tváre a činnosť ich mozgu bola sledovaná funkčnou magnetickou rezonanciou, bolo pozorované, že rôzne emócie v tvárach ľudí spracúvajú iné mozgové oblasti, avšak gyrus frontalis interior konzistentne korelovala s EQ.

Kaudálna časť prednej cingulárnej kôry tvorí súčasť „matrice bolesti“ – je činná, keď cítime bolesť, ale aj keď pozorujeme iných ľudí, ktorí prežívajú bolesť. S touto oblasťou súvisí predný ostrovček (anterior insula), teda oblasť, o ktorej sa predpokladá, že hrá rolu pri sebauvedomovaní si tela. Použitím funkčnej magnetickej rezonancie bolo zistené, že po aplikácii bolestivého podnetu na ruku sledovaného človeka alebo jeho partnera sa v oboch prípadoch aktivovali ako predný ostrovček, tak kaudálna časť prednej cingulárnej kôry. Úroveň aktivácie pri pozorovaní druhého človeka je závislá od toho, ako veľmi si predstavujeme sami seba v polohe toho človeka. Predný ostrovček sa aktivuje nielen pri bolesti, ale aj keď ochutnáme niečo veľmi nechutné alebo pozorujeme druhého, ktorý má výraz znechutenia. Zaujímavé je zistenie miery aktivácie týchto dvoch oblastí podľa toho, ako máme radi alebo za ako férového považujeme človeka, ktorého pozorujeme trpieť. V prípade tých, ktorých máme radi sú pochopiteľne tieto oblasti činné, ale ak pozorujeme niekoho, koho nemáme radi alebo ho nepovažujeme za férového, tak tam bola zistená u mužov v priemere nižšia aktivita. Baron-Cohen to vysvetľuje tak, že akoby pre mužov bolo ľahšie vypnúť empatiu vo vzťahu k ľuďom, ktorí by mohli byť ich sokmi, alebo ktorí sú podľa nich neféroví, resp. im na nich veľmi nezáleží.

Pravá temporoparietálna junkcia (resp. temporoparietálna junkcia na pravej strane mozgu) je dôležitá, keď posudzujeme zámery alebo presvedčenia iných ľudí. Poškodenie tejto oblasti vedie k rôznym anomáliám ako napríklad mimotelové zážitky, pocit prítomnosti niekoho v miestnosti, hoci tam nikto nie je a podobne. Pravá temporoparietálna junkcia sa teda zrejme podieľa na monitorovaní seba samého a druhých ľudí.

Zadná časť hornej spánkovej ryhy (sulcus temporalis superior) je schopná identifikovať, kam sa pozerá človek, ktorého sledujeme. Na zvieratách bolo zistené, že táto oblasť sa aktivuje, keď zviera pozoruje smer pohľadu niekoho iného. Toto súvisí s empatiou, pretože

keď sledujeme smer pohľadu druhého človeka, tak to robíme zväčša preto, aby sme vedeli, čo ten človek v danej chvíli prežíva.

Somatosenzorická kôra sa týka prežitkov dotyku, avšak aktivuje sa aj vtedy, keď sledujeme, ako sa dotýkajú nejakí iní ľudia. Výrazne je činná napríklad vtedy, keď sledujeme, ako preniká ihla do niečej ruky. Baron-Cohen tvrdí, že to napovedá o skutočnosti, že reagujeme senzorickým spôsobom, keď sa identifikujeme s nepríjemnými pocitmi druhého človeka. Vžívame sa teda do druhých bez toho, aby sme sa o tom vedome rozhodli, a to nielen aby sme si predstavili, ako by sme sa cítili v jeho situácii, ale je to tak, akoby sme naozaj v tej situácii boli a skutočne prežívali, čo on.

Lobulus parietalis inferior, ako aj frontálne operculum a gyrus frontalis inferior sú súčasťou systému zrkadlových neurónov. Sú to teda časti, ktoré sa aktivujú nielen vtedy, keď vykonávame určitú činnosť, ale aj keď pozorujeme druhého, ako ju vykonáva. Pre zrkadlové neuróny vid' aj podkapitolu 1.2 Empatia v anglickom jazyku.

Amygdala je poslednou súčasťou empatického obvodu. Tá sa podieľa na rozpoznávaní emócií podľa očí druhých ľudí, teda keď sa pozeráme na oči druhých a snažíme sa z nich vypožorovať emóciu, amygdala ja aktivovaná. Zaujímavý je prípad pacientky známej ako S. M., ktorá má poškodenú ľavú i pravú amygdalu a nie je schopná rozpoznať emóciu strachu v tvári druhých, keďže oči sú kľúčové pri rozpoznávaní strachu u ľudí. Poškodenie amygdaly ovplyvňuje schopnosť S. M. nadviazať očný kontakt s ľuďmi, preto má ťažkosti u nich rozpoznať strach. Keď však S. M. požiadame, aby sa zamerala na oči človeka, tak jej schopnosť rozpoznať v nich strach sa obnoví. Amygdala teda hrá výraznú rolu pri nadväzovaní očného kontaktu a umožňuje nám porozumieť emóciám a myšlienkam ľudí.

Viaceré z mozgových oblastí, ktoré sa podieľajú na kódovaní vlastných skúseností, sú činné vtedy, keď vnímame, čo robia druhí alebo máme spolu s nimi rovnaké zážitky. Taktiež oblasti účasné na vedomom premýšľaní o mysli niekoho iného sú aktívne aj vtedy, keď premýšľame o vlastnej mysli. Tieto oblasti v mozgu umožňujú hovoriť o mozgovom obvode empatie (Baron-Cohen, 2014b).

3 Meranie empatie

V meraní empatie možno rozlíšiť niekoľko odlišných prístupov, pričom každý z nich vníma empatiu trochu inak. Prvý prístup zdôrazňuje jej emocionálne zložky a empatiu vníma ako určitú črtu. Druhý prístup chápe empatiu ako presnosť vnímania druhých ľudí. Napokon tretí prístup empatiu vníma nie ako jednorozmerný konštrukt, lež ako viacero konštruktov, vyžadujúcich si viacdimenzionálny prístup (Čavojová).

Predstaviteľom prvého prístupu, teda vnímajúceho empatiu ako črtu, je The Questionnaire Measure of Emotional Empathy (QMEE) od Alberta Mehrabiana a Normana Epsteina. Ide o dotazník zložený z korelovaných subškál, ktoré merajú nasledovné aspekty súvisiace s emocionálnou empatiou:

- náchylnosť na emocionálnu nákazu („The people around me have a great influence on my moods“, „I am able to remain calm even though those around me worry“),
- ocenenie pocitov neznámych a vzdialených ľudí („Lonely people are probably unfriendly“, „Becoming involved in books or movies is a little silly“),
- extrémna emocionálna reaktivita („Sometimes the words of a love song can move me deeply“, „Sometimes at the movies I am amused by the amount of crying and sniffing around me“),
- tendencia byť pohnutý pozitívnymi emocionálnymi zážitkami druhých („I like to watch people open presents“, „Another’s laughter is not catching for me“),
- tendencia byť pohnutý negatívnymi emocionálnymi zážitkami druhých („Seeing people cry upsets me“, „I become more irritated than sympathetic when I see someone’s tears“),
- súcitná tendencia („It is hard for me to see how some things upset people so much“, „Little children sometimes cry for no apparent reason“),
- ochota byť v kontakte s ľuďmi, ktorí majú problémy („I would rather be a social worker than work in a job training center“, „When a friend starts to talk about his problems, I try to steer the conversation to something else“). (Mehrabian a Epstein, 1972, Čavojová).

Empatickou presnosťou (*empathic accuracy*) sa rozumie schopnosť osoby presne usúdiť, čo si druhá osoba myslí alebo čo cíti. Je odlišiteľná od iných konceptov ako napr. emocionálna zhoda (*emotional matching*) alebo starosť o druhého človeka, čo sú tiež zložky empatie, ale ktoré sa sústreďujú na emocionálne spojenie medzi dvomi ľuďmi. Empatická presnosť sa zameriava na kognitívne spojenie v interakcii, t. j. schopnosť usúdiť, čo sa deje v mysli druhého človeka (Klein a Hodges, 2001). Výskumom bolo zistené, že dávka oxytocínu osobám s horšími sociálnymi schopnosťami selektívne zlepšuje ich sociálno-kognitívnu výkonnosť (Bartz a kol., 2010).

Tento prístup k meraniu empatie ako empatickej presnosti možno ilustrovať na príklade Empathic Accuracy Task od Herbera Roeyersa a ďalších (úloha empatickej presnosti), ktorý využíva videá prirodzených sociálnych situácií. Dizajn tejto úlohy umožňuje porovnanie presnosti kognitívnej a afektívnej zložky empatie testovanej osoby s tým, čo si myslel a čo cítil cieľový objekt v scéne na videu. Ako píše Čavojová, „získané skóre empatie je nepochybne validnejšie ako s použitím dotazníkových metód, či už seba-výpoved'ových (do ktorých vždy vstupuje aj self-concept subjektu, ktorý nemusí vždy byť reálny, keďže nie každý disponuje presnou introspekciou) alebo hodnotenie tretími osobami (ktorých hodnotenia často nekorelujú so seba-výpoved'ami ani medzi sebou, pričom je ťažký výber, či je validnejšie hodnotenie vrstovníkmi, či rodičmi alebo učiteľmi).“ (Čavojová, s. 3).

Ako predstaviteľ tretieho prístupu, teda viacdimenzionálneho chápania empatie, možno uviesť Basic Empathy Scale od Darricka Jolliffa a Davida Farringtona. Títo kritizujú viaceré metódy merania empatie, vrátane spomínaného QMEE. Tvrdia, že QMEE nemeria emocionálnu empatiu, lež aspekty spojené s emocionálnou empatiou. Podaktoré položky podľa nich zjavne merajú pocity súcitu (*sympathy*) s druhými, než zdieľanú emóciu. Taktiež QMEE vyčítajú, že dáva na roveň *sympathy* s empatiou a nezahŕňa meranie kognitívnej empatie (Jolliffe a Farrington, 2006).

Basic Empathy Scale je dotazník používajúci Likertovu techniku. Obsahuje dvadsať tvrdení, z nich jedenásť je zameraných na emocionálnu empatiu a deväť na kognitívnu empatiu. Ku každému prislúcha päťstupňová škála od „Silno nesúhlasím“ po „Silno súhlasím“. Obsahuje tvrdenia ako napríklad „Emócie mojich kamarátov na mňa veľmi nepôsobia“, „Vôbec sa nezaťažujem pocitmi druhých ľudí“, „Často sa dám strhnúť pocitmi

môjho kamaráta“. Tento dotazník bol preložený do slovenčiny (viď Čavojová a kol., 2012). Čavojová uvádza, že BES „nepodlieha zaujatosti seba prezentácie a sociálnej dezirability do takej miery ako iné dotazníky empatie, pretože hodnotí skôr zhodu pochopenie/prežívania a nie sociálnu žiaducnosť.“ (Čavojová, s. 4).

V tejto práci som sa rozhodol použiť dotazník kvocientu empatie, ktorého autor je Simon Baron-Cohen. Rozhodol som sa tak preto, lebo, po prvé, pracujem s pojmom empatie, ako ho vymedzil Baron-Cohen, tak nemôže dôjsť k meraniu iného javu ako je ten vymedzený; po druhé, Baron-Cohenov dotazník je dostatočne teoreticky vypracovaný; po tretie, táto metóda je bežne využívaná v odborných výskumoch; a po štvrté, už som mal s použitím tohto dotazníka skúsenosti, ktoré boli dobré. Viacej sa opisu Baron-Cohenovho dotazníka kvocientu empatie venujem v kapitole 7 Príprava dotazníka kvocientu empatie.

4 Postoje k utečencom na Slovensku

Európska utečenecká kríza či migračná kríza zasiahla Európu začiatkom roka 2015, kulminovala počas jesene toho roku. Téma dlhé mesiace prevažovala vo verejnej diskusii a bola významnou spoločenskou a politickou témou. Prirodzenou reakciou na tento stav bolo uskutočnenie viacerých výskumov verejnej mienky.

V septembri 2015 bol uskutočnený prieskum agentúry FOCUS na vzorke 1 003 respondentov. Na otázku, o ktorých udalostiach sa na Slovensku v poslednom mesiaci najviac písalo alebo rozprávalo v médiách ako televízia, rozhlas, tlač či internet, 91,6 % respondentov odpovedalo, že o udalostiach spojených s utečencami (Teraz, 2015b).

Z prieskumu agentúry Polis vykonaného v júni 2015 na vzorke 1 469 respondentov vyplýva, že viac ako dve tretiny boli proti tomu, aby Slovensko prijalo utečencov z Blízkeho východu a severnej Afriky na základe kvót, ktoré navrhuje Európska únia. „Skôr nie ako áno“ a „rozhodne nie“ odpovedalo 70,1 %, „skôr áno ako nie“ a „rozhodne áno“ odpovedalo 23,5 %, zvyšok nevedel. Na otázku, či si myslia, že títo utečenci predstavujú hrozbu pre bezpečnosť Slovenska a jeho obyvateľov, „skôr áno ako nie“ a „rozhodne áno“ odpovedalo 63,4 %, „skôr nie ako áno“ a „rozhodne nie“ odpovedalo 24,4 %, ostatní nevedeli (Pravda, 2015).

V novšom prieskume Katedry politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, ktorý bol uskutočnený medzi novembrom 2015 a januárom 2016 na vzorke 1 033 respondentov bolo zistené, že Slováci sa obávajú migrantov a ich kultúry. 75,5 % sa obávalo toho, že príchodom azylantov na Slovensko môže vzrásť kriminalita, 70,6 % prekážalo, keby sa v ich okolí malo otvoriť utečenecké zariadenie, 88,2 % si neželalo, aby v ich meste bola postavená mešita, 76,8 % bolo názoru, že povinné kvóty pre rozdelenie utečencov v EÚ nepomôžu vyriešiť situáciu, 82,55 % nesúhlasilo s tým, aby azylanti dostali trvalý pobyt na Slovensku, 76,5 % sa obávalo, že utečenci nie sú schopní rešpektovať slovenské tradície a normy, taktiež 80,3 % respondentov by nebolo ochotných prijať niektoré zvyky migrantov a tak ďalej (Webnoviny, 2015).

Po tom, čo rakúska a slovenská vláda podpísali dohodu o presune 500 dočasných rakúskych azylantov z Traiskirchenu do Gabčíkova, sa v tejto obci 2. 8. 2015 konalo

referendum s otázkou: „Ste proti zriadeniu dočasného utečeneckého tábora v účelovom zariadení Slovenskej technickej univerzity v obci Gabčíkovo?“. Referenda sa zúčastnilo 2 603 oprávnených voličov (teda 58,46 %), z nich 2 501 (96,67 %) hlasovalo kladne, teda proti zriadeniu utečeneckého tábora. Za zriadenie tábora hlasovalo 86 (3,3 %) voličov. Podľa TASR starosta Gabčíkova Iván Fenes výsledok komentoval nasledovne: „Neželáme si v obci utečencov. (...) Chceme, aby sa obyvatelia nášho mesta cítili v bezpečí, aby ich život, zdravie a majetok nebol ohrozený.“ (Teraz, 2015a).

Slovenský prezident Andrej Kiska výsledok referenda komentoval so slovami: „Myslím, že sa veľmi nepomýlim, ak poviem, že v tomto čase by sa podobné referendum skončilo s podobným výsledkom asi v ktorejkoľvek obci alebo meste na Slovensku. Také sú prevládajúce nálady: obavy a strach – presvedčenie, že nás sa to netýka – argument, že máme aj bez toho dosť vlastných starostí a problémov.“ (Kiska, 2015).

Z týchto prieskumov a vyjadrení podľa mňa zreteľne vyplýva, že väčšinové postoje Slovákov voči utečencom sú odmietavé. Nejde však len o jemné väčšiny, práve naopak, percentá sú v mnohých prípadoch nad sedemdesiatimi, osemdesiatimi či dokonca deväťdesiatimi – obzvlášť v gabčíkovskom referende. Možno teda skonštatovať, že Slováci mali z utečencov počas utečeneckej krízy obavy, neželali si ich príchod nielen natrvalo, ale ani dočasne, taktiež boli toho názoru, že utečenci by sa neprispôbili slovenskému spôsobu života či tunajším normám a zvyklostiam.

5 Výskum empatie katolíkov a neveriacich

S meraním empatie prostredníctvom Baron-Cohenovho dotazníka kvocientu empatie som mal skúsenosti už pred uskutočnením výskumu empatie a postojov voči utečencom. V roku 2015 som uskutočnil výskum empatie katolíkov a neveriacich ľudí, ktorý mal spoločné črty s výskumom v tejto práci. Išlo o porovnanie empatie vzhľadom na vierovyznanie, ktoré som zúžil iba do kategórií „katolíci“ a „neveriaci“. Pohnútkou pre tento výskum boli mnohé vyjadrenia verejne činných (ale i iných) osôb najmä na adresu katolíkov z obdobia pred referendum, ktoré sa konalo 7. 2. 2015 a týkalo sa definície manželstva, adopcií a vyučovania v oblasti sexuálneho správania a eutanázie.³ Podporovatelia tohto referenda (najmä, hoci nielen, katolíci, resp. kresťania všeobecne) boli niektorými osobnosťami verejného života obviňovaní napríklad z rozdúchavania kultúrnej vojny, z popierania či obmedzovania ľudských práv, zo šírenia (paranoidnej⁴) „homofóbie“ či intolerancie, zo zasievania nenávisti, ďalej sa tieto osobnosti vyjadrovali aj o nechutnosti, o teokracii, o stredovekej posadnutosti, o árijských nacistoch a tak ďalej.⁵ Prívlastky tohto druhu sú dostatočne výrazným indikátorom predpokladaného nedostatku empatie ich nositeľov z hľadiska tých, čo tie prívlastky prideliovali, takže by sa dalo očakávať, ak mali spomínané osobnosti pravdu, že katolíci, ako všeobecne najsilnejší podporovatelia referenda, by mali mať nižšiu empatiu v porovnaní s nekatolíkmi – napríklad s neveriacimi. Avšak empatia je z hľadiska vierovyznania, respektíve kresťanstva, zaujímavým javom i z celkom opačného uhla pohľadu, a to preto, lebo medzi základné piliere kresťanstva patrí láska k blížnemu, spolupatričnosť a tak ďalej, teda na základe tejto úvahy by kresťania mali mať vysokú empatiu, resp. vyššiu ako nekresťania. Výskumná otázka bola teda stanovená nasledovne: „Majú katolíci štatisticky významne odlišnú empatiu oproti neveriacim?“

---

³ Otázky v referende boli nasledovné:

„Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spolužitie osôb okrem zväzku medzi jedným mužom a jednou ženou?“

„Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova?“

„Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti samé nesúhlasia s obsahom vyučovania?“

⁴ V niektorých vyjadreniach iba ako „homofóbia“, niekde ako „paranoidná homofóbia“.

⁵ Týmto vyjadreniam vrátane ich presného citovania a ich autorstva som sa venoval v článku „Katolíci sú nenávisní a netolerantní. Alebo nie?“ (viď Lipták, 2015a).

Oproti výskumu v tejto práci však pre výskum empatie katolíkov a neveriacich osôb bol použitý 40-položkový Baron-Cohenov dotazník empatie v slovenskom jazyku, ktorý neprešiel spätným prekladom. Šlo však o dotazník v rovnakom znení, teda šlo o môj preklad založený na porovnaní s verziou v českom jazyku (podľa českého prekladu Baron-Cohenovej knihy *Zero Degrees of Empathy: A New Theory of Human Cruelty*⁶) a s prekladom od prof. Ostatníkovéj (viď kapitolu 8 Analýza niektorých dostupných prekladov dotazníka kvocientu empatie).

Pre podrobnú metodiku tohto výskumu viď kapitoly 7 Príprava dotazníka kvocientu empatie a 9 Príprava dotazníka postojov voči utečencom, keďže metodika oboch výskumov je do veľkej miery podobná. Najväčší rozdiel bol v tom, že druhou časťou dotazníka bolo päť otázok ohľadom vierovyznania respondenta. Tieto otázky boli dichotomické, takže možné odpovede na ne boli iba „áno“ a „nie“. Znenie týchto otázok bolo nasledovné:

1. Považujete sa za veriaceho katolíka/katolíčku?
2. Zúčastňujete sa pravidelne svätých omší aspoň raz za týždeň?
3. Modlíte sa pravidelne?
4. Čítate pravidelne Bibliu, prípadne inú kresťanskú literatúru?
5. Ste účastný/á na kresťanskom komunálnom živote?

K otázke č. 5 bola uvedená upresňujúca informácia: „T. j. pravidelne sa stretávate s ľuďmi s podobným presvedčením, resp. zúčastňujete sa stretnutí nejakého kresťanského spoločenstva?“

Týchto päť otázok som zvolil na základe úvahy, ako na základe odpovedí na ne dobre a jednoducho odlíšiť katolíkov od iných osôb a ako zároveň vymedziť neveriace osoby.

Napokon nasledovali socio-demografické otázky spytujúce sa na pohlavie, vek, bydlisko podľa kraja a veľkosť obce podľa počtu obyvateľov. Celkom posledné bolo textové okno, do ktorého mohli respondenti napísať svoju e-mailovú adresu. Viackrát som uvádzal, ako

---

⁶ V Spojených štátoch amerických publikované ako *The Science of Evil: On Empathy and the Origins of Human Cruelty*, v preklade do českého jazyka publikované ako *Věda zla*.

i v inštrukcii k textovému oknu, že mi môžu na seba nechať e-mail a ja im naň pošlem výsledok v podobe EQ skóre aj so stručnou interpretáciou.

Dotazník využíval službu Google Forms a bol distribuovaný prostredníctvom internetu. Mal veľký úspech, o čom svedčí veľkosť vzorky. Mnohí respondenti dotazník posielali ďalším ľuďom, často s informáciou, že sa tak môžu dozvedieť svoje EQ. Domnievam sa, že táto ponuka bola pre respondentov veľkým lákadlom a zrejme aj dôvodom, prečo dotazník vyplňali. Až 465 respondentov totiž svoj e-mail zanechalo, čo predstavovalo 69,5 % respondentov.

Po ukončení zberu dát mala vzorka zloženie, ako je uvedené v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Vzorka výskumu empatie katolíkov a neveriacich.

	Muži	Ženy	Spolu
Katolíci	82	154	236
Neveriaci	194	144	337
Ostatní	46	50	96
Spolu	322	384	670

Za katolíkov som považoval tých respondentov, ktorí aspoň na prvé tri otázky z päťice otázok zameraných na vierovyznanie odpovedali „áno“. Ak respondent odpovedal na všetkých päť otázok záporne, tak som ho považoval za neveriaceho. Ostatných som nezahrnul do ani jednej skupiny a ani som s ich dátami ďalej nepracoval.

Následne som vyrátal priemerné EQ skóre pre štyri skupiny respondentov: mužov-katolíkov, mužov-neveriacich, ženy-katolíčky a ženy-neveriace. Priemerné EQ skóre pre tieto skupiny sú uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Priemerné EQ skóre pre skupiny respondentov výskumu empatie katolíkov a neveriacich.

	Muži	Ženy
Katolíci	36,67	44,97
Neveriaci	38,24	43,3

Tieto štyri skupiny respondentov som potom dal do súvislosti raz podľa pohlavia a raz podľa vierovyznania a vypočítal som každú zo štyroch kombinácií analýzu variability. Výsledky sú uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3: Výsledky analýzy variability pre štyri kombinácie pohlavia a vierovyznania respondentov.

Kombinácie	F	F krit.
Muži-katolíci vs. muži-neveriaci	1,25	3,88
Ženy-katolíčky vs. ženy-neveriace	2,05	3,87
Muži-katolíci vs. ženy-katolíčky	35,22	3,88
Muži-neveriaci vs. ženy-neveriace	19,27	3,87

Z týchto výsledkov vyplynulo, že vo vzorke nebola zistená štatisticky významný rozdiel v empatii mužov-katolíkov a mužov-neveriacich, ani v empatii žien-katolíčok a žien-neveriacich. Znamená to teda, že vierovyznanie nebol z hľadiska empatie diferenciálny činiteľ. Inými slovami, katolíci nemali štatisticky významne odlišnú empatiu od neveriacich – naprieč pohlavím.

Na druhú stranu, potvrdil sa rozdiel medzi empatiou mužov a žien. V oboch skupinách, teda tak katolíkov, ako neveriacich, mali ženy štatisticky významne vyššiu empatiu oproti mužom. Napriek tomu priemerné EQ žien i mužov spadalo do kategórie „stredná empatia“, ktorá je definovaná ako EQ v intervale 33 až 52. Zaujímavosťou bolo, že ženy i muži mali priemerne nižšie EQ ako uvádza Baron-Cohen: „Väčšina žien skóruje okolo 47 bodov a väčšina mužov okolo 42 bodov (Baron-Cohen, 2014b, s. 194).

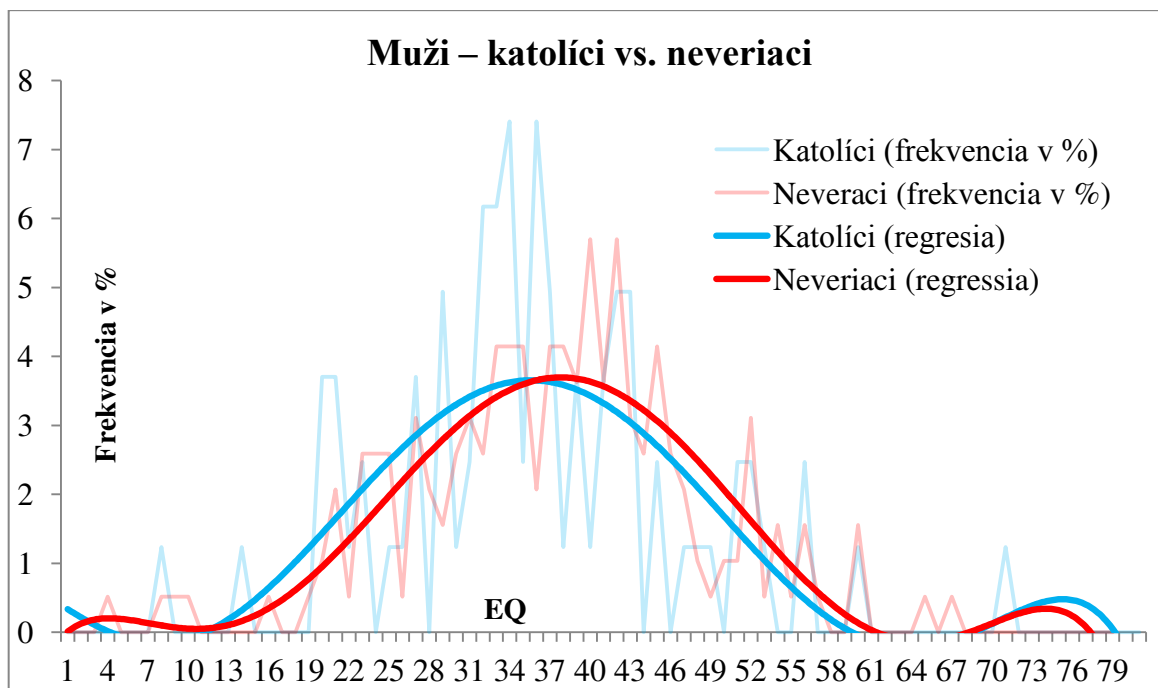
Taktiež sa potvrdilo normálne rozdelenie vzorky z hľadiska EQ. Prehľadne znázorňujem získané výsledky v grafoch 1 a 2, kde je možné vidieť zvlášť pre každé pohlavie frekvenciu výsledkov katolíkov a neveriacich v percentách, ako aj polynomiálne krivky 6. stupňa pre tieto frekvencie, ktoré nadobúdajú podobu Gaussových kriviek.

Výsledky výskumu boli prínosné najmä z hľadiska potvrdenia dotazníka kvocientu empatie ako dôveryhodného metodologického nástroja i po preklade do slovenčiny. Výstupom z výskumu bol okrem iného plagát (poster) v anglickom jazyku (viď príloha 3). Výsledky výskumu boli publikované aj prostredníctvom internetu (viď Lipták 2015b).

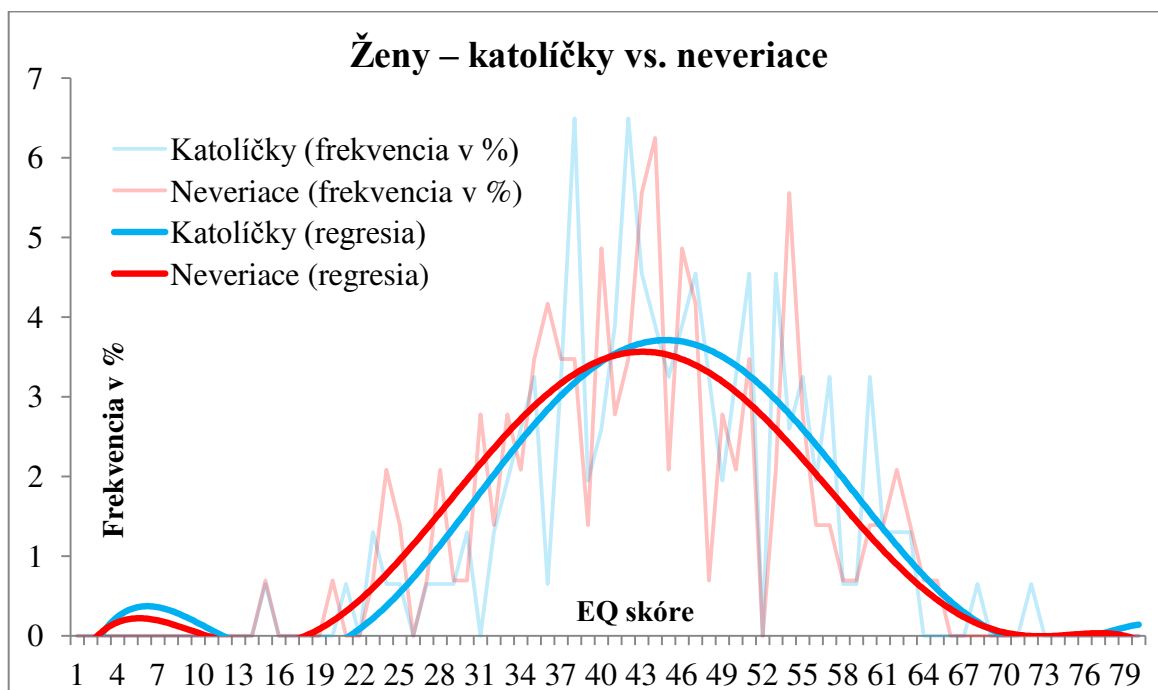
Pochopiteľne, tento výskum mal svoje nedostatky, najmä tým, že nebol reprezentatívny (podrobnejšie sa k problému nereprezentatívnosti vyjadrujem v podkapitole 13.3 Nereprezentatívnosť). Namietat' možno aj proti zberu dát prostredníctvom internetu, čím je z prieskumu

automaticky vylúčená časť populácie, a samozrejme v neposlednom rade aj proti spôsobu zisťovania vierovyznania a spôsobu odlíšenia skupín na základe vierovyznania.

Graf 1: Kvocient empatie mužov-katolíkov a mužov-neveriacich

Graf 2: Kvocient empatie žien-katolíčok a žien-neveriacich.

6 Cieľ práce

Aktuálnosť spoločenského fenoménu utečeneckej krízy bola dobrým dôvodom pre uskutočnenie výskumu, ktorý by sa pokúsil reflektovať tento problém a jeho vnímanie slovenskou spoločnosťou. Vypracovanie teoretickej práce a výskumu ako odpovede na čerstvú spoločenskú tému je dobrým predpokladom pre pozitívne prijatie takejto práce, pre vznik záujmu o výsledky takého výskumu, ako aj pre jednoduchšie získanie respondentov a hádam aj pre zvýšenie celkového vplyvu práce na odbornú i širšiu verejnosť.

V spoločenských vedách je tvorba výskumov sledujúcich či merajúcich práve prebiehajúce fenomény v spoločnosti štandardom. Je preto žiaduce aj na úrovni študentskej spoločenskovednej práce pokúsiť sa venovať sa téme, ktorá nie je čisto teoretická alebo čisto vedecká, ale ktorá má presah do bežného života, vníma spoločenskú situáciu a dokáže na ňu reagovať či dokonca sa do spoločenskej diskusie zapojiť a nejako do nej prispieť.

Výskum čisto postojov voči utečencom by mal azda rozmer iba štandardného sociologického prieskumu verejnej mienky, akých sa robí množstvo a podaktoré aj uvádzam v kapitole 4 Postoje k utečencom na Slovensku. Rozhodnutie spraviť výskum, ktorý by postoje voči utečencom dal do súvislosti s empatiou subjektov, tento výskum posúva z čisto sociologickej roviny do interdisciplinárnej oblasti. Empatia ako psychologický koncept je v súčasnosti dobre merateľná, a to aj jednoduchým dotazníkovým spôsobom. Je to však zároveň verejne dobre známy a obľúbený konštrukt, často skloňovaný v spoločnosti, v politike a tak ďalej. Taktiež treba dodať, že s empatiou a jej meraním som už mal skúsenosti z predošlého výskumu, kde som sa zamerail na vierovyznanie respondentov (viď kapitolu 5 Výskum empatie katolíkov a neveriacich).

Empatia je nielen populárny koncept, ale – čo je pre tento výskum kľúčové – s vysokou pravdepodobnosťou je aj mimoriadne relevantná z hľadiska postojov verejnosti na rôzne spoločenské fenomény a obzvlášť na tie, ktoré sa týkajú iných ľudí, napríklad utečencov. Berúc do úvahy tieto skutočnosti som sa rozhodol vypracovať výskum zameraný na vzťah empatie a postoje voči utečencom. Výskumná otázka bola teda formulovaná nasledovne:

Jestvuje štatisticky významná súvislosť medzi empatiou jedinca a jeho postojom voči utečencom?

7 Príprava dotazníka kvocientu empatie

Dotazník empatie od Simona Baron-Cohena jestvuje v dvoch podobách: 40-položkovej a 60-položkovej. Rozdiel medzi nimi je dvadsať položiek, ktoré sa nevyhodnocujú; ide o prebytočné položky, ktoré slúžia na to, aby respondent ťažšie odhalil štruktúru dotazníka. Nie je preto nutné ich použiť a vzhľadom na veľmi veľký počet položiek som sa rozhodol ich do konečného dotazníka nezahrnúť.

Pôvodný dotazník kvocientu empatie od Simona Baron-Cohena obsahuje súbor výrokov v anglickom jazyku. Pre potreby mojich výskumov som tento dotazník potreboval preložiť do slovenčiny. Pri preklade som vychádzal najmä z dvoch zdrojov, a to z prekladu Baron-Cohenovej monografie *Zero Degrees of Empathy* do češtiny, ktorá vyšla tohto jazyku ako *Věda zla*, a z prekladu do slovenčiny od prof. Daniely Ostatníkovéj – tento preklad nebol štandardizovaný, teda neprešiel ani spätným prekladom, ani overením na väčšom počte respondentov. Pre analýzu tohto dotazníka viď kapitolu 8 Analýza niektorých dostupných prekladov dotazníka kvocientu empatie.

Treba ešte dodať, že český preklad v knihe *Věda zla* obsahuje iba skrátenú 40-položkovú verziu dotazníka, takže pri preklade zvyšných dvadsiatich tvrdení som z tohto prekladu nemohol vychádzať. Keďže som ale týchto dvadsať položiek nepoužil, tak to nepredstavovalo problém.

Výsledný preklad do slovenčiny bol následne spätne preložený do anglického jazyka Dott. Jakubom Betinským, absolventom TEFL (Teaching English as a Foreign Language) kurzu školy inlingua Malta. Takto bol získaný spätný preklad pôvodného anglického dotazníka. Pri porovnaní pôvodnej verzie so spätne preloženou možno konštatovať, že prakticky všetky otázky si zachovali svoj charakter aj po dvojnásobnom preložení. Prehľad všetkých výrokov v troch zneniach – teda pôvodnom anglickom, preloženom slovenskom a spätne preloženom anglickom – uvádzam v tabuľke 4. V tabuľke sú kurzívou odlišené tie položky, ktoré nie sú súčasťou rozšírenej, 60-položkovej verzie dotazníka a teda neboli predkladané respondentom v tomto výskume.

Samozrejme, došlo k mnohým jemne odlišným formuláciám, spôsobeným najmä synonymickým používaním množstva výrazov, ale aj jemným zmenám spôsobeným

prekladom či už z anglického jazyka do slovenčiny, alebo potom späť zo slovenčiny do angličtiny. Pôvodný dotazník navyše používa podaktoré frázy či metafory, ktoré nemožno preložiť do slovenčiny doslovne, aby netratili svoj význam. Napríklad anglické „in spur of the moment“ sme preložili ako „impulzívne“, čo bolo samozrejme späť do angličtiny preložené ako „impulsively“ – avšak význam ostal zachovaný. Takýchto miernych redukcií spôsobených prekladom sa nachádza v preložených verziách viacero. Možno ešte spomenúť anglickú frázu „to put myself into someone else’s shoes“ (doslova „dať sa do topánok niekoho iného“ či „obuť si topánky niekoho iného“), čo sme preložili ako „vcítiť sa do kože iného“. Táto fráza bola však po spätnom preklade zachovaná v podobe „to put myself into others’ shoes“, zrejme v dôsledku pomerne zrejmej a jednoznačnej metafory.

Totožné alebo takmer totožné preklady nastali v prípade položiek č. 3, 7, 30 a 46⁷. K pomerne výraznejším odlišnostiam došlo v šiestich prípadoch. Tvrdenie č. 9 „I am at my best first thing in the morning“ sa prekladalo ťažko. Nakoniec sme ho preložili ako „Najlepšie sa cítim hneď ráno“, čo bolo spätne preložené ako „I feel best in the morning“. Táto položka však nebola vo výskume použitá. Tvrdenie č. 10 „People often tell me that I went too far in driving my point home in a discussion“ asi aj z dôvodu jej dĺžky, zložitosti a metafory „drive my point home“ bola premenená na „People often tell me that I go too far in trying to impose my own view“, avšak napriek pomerne výraznej formálnej zmene bol význam zachovaný. Tvrdenie č. 19 „I can pick up quickly if someone says one thing but means another“ nabrala po spätnom preklade podobu „I can easily say if someone talks the talk but doesn’t walk the walk“. Tu prekladateľ vložil frázu, ktorá sa tam pôvodne nenachádzala, avšak jej význam je v zhode s významom pôvodnej vety. Tvrdenie č. 21 „It is hard for me to see why some things upset people so much“ sme preložili do slovenčiny ako „Je pre mňa ťažké pochopiť, prečo niektoré veci ľudí tak veľmi vyvedú z miery“, hoci anglické „to upset“ možno preložiť aj ako rozrušiť, znepokojiť – v tomto prípade sa nám zdalo vhodnejšie použitie tohto prekladu, ktorý však viedol k spätnému anglickému prekladu v znení „I find it difficult to understand why certain things put people so out of sorts“. Tvrdenie č. 24 som už spomínal, ide o vetu „I like to do things on the spur of the moment“, čo sme preložili ako „Rád/rada robím veci impulzívne“ a spätne bola preložená do podoby „I like doing things impulsively“. Opäť však ide

---

⁷ Tieto čísla sa odvolávajú na 60-položkovú verziu dotazníka.

o položku, ktorá sa v skrátenej podobe dotazníka nenachádza a ani tým pádom nebola vo výskume použitá. Napokon tvrdenie č. 50 „I usually stay emotionally detached when watching a film“ sme preložili ako „Do filmov sa citovo nevžívam“, hoci doslovný preklad by znel asi „Obvykle ostávam emočne nezaujatý, keď pozerám film“, čo by však bol značne kostrbatý preklad. Spätný anglický preklad získal podobu „I don't identify myself emotionally with films“, kde tiež možno konštatovať, že význam bol zachovaný.

Komentár vyžaduje položka č. 17, pôvodne znejúca „I live life for today rather than the future“. Do slovenčiny bola preložená ako „Žijem skôr pre dnešok ako pre budúcnosť“, avšak prekladateľ toto tvrdenie preložil ako „I probably live for the present, not the future“ – došlo teda k nesprávnemu pochopeniu slova „skôr“, ktoré prekladateľ pochopil ako „pravdepodobne“. Táto položka je súčasťou iba 60-položkovej verzie dotazníka, nebola teda použitá, avšak pre prípad využitia tejto verzie dotazníka je možné pre jednoznačnosť znenie tejto položky upraviť, napríklad do podoby „Žijem väčšmi pre dnešok ako pre budúcnosť“ alebo „Žijem viac pre dnešok ako pre budúcnosť“.

Tabuľka 4: Porovnanie výrokov v pôvodnej anglickej a preloženej slovenskej verzii dotazníka kvocientu empatie

Č.	Pôvodné anglické znenie	Preložené slovenské znenie	Spätné preložené anglické znenie
1.	I can easily tell if someone else wants to enter a conversation.	Viem ľahko rozoznať, či sa niekto iný chce zapojiť do rozhovoru.	I can easily say if someone else wants to join in a conversation.
2.	<i>I prefer animals to humans.</i>	<i>Uprednostňujem zvieratá pred ľuďmi.</i>	<i>I prefer animals to people.</i>
3.	<i>I try to keep up with the current trends and fashions.</i>	<i>Snažím sa držať krok so súčasnými trendmi a módou.</i>	<i>I try to keep up with the current trends and fashion.</i>
4.	I find it difficult to explain to others things that I understand easily, when they don't understand it the first time.	Je pre mňa ťažké vysvetliť iným veci, ktoré sú mi jasné, ak tomu hneď na prvýkrát neporozumejú.	I find it difficult to explain to others those things which are clear to me if they didn't understand the first time.
5.	<i>I dream most nights.</i>	<i>Väčšinou sa mi v noci sníva.</i>	<i>At night, I dream most of the time.</i>
6.	I really enjoy caring for other people.	Mám potešenie z toho, keď sa starám o iných ľudí.	I enjoy caring for others.
7.	<i>I try to solve my own problems rather than discussing them with others.</i>	<i>Snažím sa svoje problémy riešiť, než by som ich preberal/a s druhými.</i>	<i>I try to solve my problems rather than discussing them with others.</i>
8.	I find it hard to know what to do in a social situation.	Je pre mňa náročné vedieť, ako sa mám správať v rôznych sociálnych situáciách.	I find it hard to know how to behave in different social situations.
9.	<i>I am at my best first thing in the morning.</i>	<i>Najlepšie sa cítim hneď ráno.</i>	<i>I feel best in the morning.</i>
10.	People often tell me that I went too far in driving my point home in a	Ľudia mi často hovoria, že som v snahe presadiť svoj názor	People often tell me that I go too far in trying to impose my own

	discussion.	zašiel/zašla príďaleko.	view.
11.	It doesn't bother me too much if I am late meeting a friend.	Veľmi sa neznepokojujem, keď meškám na schôdzku s priateľom.	I am not too worried if I am late for a meeting with a friend.
12.	Friendships and relationships are just too difficult, so I tend not to bother with them.	Priateľstvá a vzťahy sú jednoducho príliš zložité, takže sa nimi veľmi nezaobieram.	Friendships and relationships are too complicated and so I am not very concerned about them.
13.	<i>I would never break a law, no matter how minor.</i>	<i>Nikdy by som neporušil/a zákon, akokoľvek zanedbateľný.</i>	<i>I would never break a law, no matter how trivial.</i>
14.	I often find it difficult to judge if something is rude or polite.	Často je pre mňa ťažké posúdiť, či je niečo slušné alebo neslušné.	I often find it hard to judge whether something is decent or not.
15.	In a conversation, I tend to focus on my own thoughts rather than on what my listener might be thinking.	Pri rozhovore sa zameriavam skôr na svoje vlastné myšlienky než na to, čo si myslí môj poslucháč.	In a conversation, I am more focused on my own thoughts than on what the other person is thinking.
16.	<i>I prefer practical jokes to verbal humor.</i>	<i>Uprednostňujem kanadské žartíky pred hovoreným humorom.</i>	<i>I prefer practical jokes to spoken humor.</i>
17.	<i>I live life for today rather than the future.</i>	<i>Žijem skôr pre dnešok než pre budúcnosť.</i>	<i>I probably live for the present, not the future.</i>
18.	When I was a child, I enjoyed cutting up worms to see what would happen.	Keď som bol/a dieťa, bavilo ma krájať dážďovky, aby som videl/a, čo sa s nimi stane.	When I was a child, I enjoyed cutting earthworms in half to see what would happen to them.
19.	I can pick up quickly if someone says one thing but means another.	Rýchlo odhalím, ak niekto iné hovorí a iné si myslí.	I can easily say if someone talks the talk but doesn't walk the walk.
20.	<i>I tend to have very strong opinions about morality.</i>	<i>Mám sklon mať veľmi vyhranené názory o morálke.</i>	<i>I tend to have clearly defined views on morality.</i>
21.	It is hard for me to see why some things upset people so much.	Je pre mňa ťažké pochopiť, prečo niektoré veci ľudí tak veľmi vyvedú z miery.	I find it difficult to understand why certain things put people so out of sorts.
22.	I find it easy to put myself in somebody else's shoes.	Viem sa ľahko vcítiť do kože iného.	I can easily put myself in others' shoes.
23.	<i>I think that good manners are the most important thing a parent can teach their child.</i>	<i>Myslím, že dobré správanie je najdôležitejšou vecou, ktorú môže rodič naučiť svoje dieťa.</i>	<i>I think that good behavior is the best thing a parent can teach his/her child.</i>
24.	<i>I like to do things on the spur of the moment.</i>	<i>Rád/rada robím veci impulzívne.</i>	<i>I like doing things impulsively.</i>
25.	I am good at predicting how someone will feel.	Viem ľahko predvídať, ako sa niekto bude cítiť.	I can easily foresee how someone is about to feel.
26.	I am quick to spot when someone in a group is feeling awkward or uncomfortable.	Rýchlo zistím, keď sa niekto v skupine cíti trápne alebo neprijemne.	I can quickly spot if someone feels embarrassed or out of place in a group.
27.	If I say something that someone else is offended by, I think that that's their problem, not mine.	Ak poviem niečo, čo sa druhého dotkne, myslím si, že je to jeho problém, nie môj.	If I say something which will hurt someone's feelings, I think it's his/her problem, not mine.
28.	If anyone asked me if I liked their haircut, I would reply truthfully, even if I didn't like it.	Ak by sa ma niekto spýtal, či sa mi páči jeho účes, odpovedal/a by som pravdivo, aj ak by sa mi nepáčil.	If I were asked whether I liked his/her hair, I would answer the truth even if I didn't like it.
29.	I can't always see why someone should have felt offended by a remark.	Nie je mi vždy jasné, prečo sa niekto cíti dotknutý mojou poznámkou.	It is not always clear to me why someone feels hurt by my comment.
30.	<i>People often tell me that I am very unpredictable.</i>	<i>Ľudia mi často vravia, že som veľmi nepredvídateľný/á.</i>	<i>People often tell me I am very unpredictable.</i>
31.	<i>I enjoy being the center of attention at any social gathering.</i>	<i>Rád/rada som stredom pozornosti na akomkoľvek spoločenskom</i>	<i>I like to be the center of attention at any social event.</i>

		<i>stretnutí.</i>	
32.	Seeing people cry doesn't really upset me.	Vidieť ľudí plakať ma nerozrušuje.	I am not upset when I see people crying.
33.	<i>I enjoy having discussions about politics.</i>	<i>Bavia ma diskusie o politike.</i>	<i>I enjoy political discussions.</i>
34.	I am very blunt, which some people take to be rudeness, even though this is unintentional.	Som veľmi priamy/a, čo niektorí ľudia vnímajú ako drzosť, aj keď to tak nemyslím.	I am very direct. Some people take it as insolence even if I don't think it is so.
35.	I don't find social situations confusing.	Nestáva sa mi, aby som vnímal spoločenské situácie ako máťuce.	It doesn't happen to me that I would perceive social situations as confusing.
36.	Other people tell me I am good at understanding how they are feeling and what they are thinking.	Ľudia mi hovoria, že dobre rozumiem tomu, ako sa cítia alebo čo si myslia.	People tell me that I understand the way they feel or what they think well.
37.	When I talk to people, I tend to talk about their experiences rather than my own.	Keď sa rozprávam s ľuďmi, mám sklon s nimi hovoriť skôr o ich zážitkoch než o svojich vlastných.	When I talk to people, I tend to speak with them about their experiences rather than about my own.
38.	It upsets me to see an animal in pain.	Rozruší ma, keď vidím trpieť zviera.	I get upset when I see an animal suffering.
39.	I am able to make decisions without being influenced by people's feelings.	Som schopný/á rozhodovať sa bez toho, aby ma ovplyvňovali pocity iných ľudí.	I am capable of deciding without being influenced by others' feelings.
40.	<i>I can't relax until I have done everything I had planned to do that day.</i>	<i>Neviem si oddýchnuť, kým som nespravil/a všetko, čo som mal/a na ten deň naplánované.</i>	<i>I cannot relax unless I do everything planned for that day.</i>
41.	I can easily tell if someone else is interested or bored with what I am saying.	Viem ľahko odhadnúť, či moje rozprávanie niekoho zaujíma alebo nudí.	I can easily tell whether someone is interested in my story or bored by it.
42.	I get upset if I see people suffering on news programs.	Rozruší ma, keď v televíznych správach vidím trpieť ľudí.	I get upset when I see people suffering in the news on TV.
43.	Friends usually talk to me about their problems as they say that I am very understanding.	Priatelia sa mi často zdôverujú, považujú ma za človeka s veľkým pochopením.	My friends often confide to me. They believe I am a person of great understanding.
44.	I can sense if I am intruding, even if the other person doesn't tell me.	Viem vycítiť, či niekoho zaťažujem svojimi problémami, aj keď mi to dotyčný nepovie.	I can sense when I burden someone with my problems even though he/she will not tell me.
45.	<i>I often start new hobbies, but quickly become bored with them and move on to something else.</i>	<i>Často začnem s novou záľubou, ale rýchlo ma začne nudiť a prejdem k niečomu inému.</i>	<i>I often pick up a new hobby but I get quickly bored and turn to something else.</i>
46.	People sometimes tell me that I have gone too far with teasing.	Ľudia mi občas vravia, že som so svojim podpichovaním zašiel/zašla príďaleko.	People sometimes tell me that I have gone too far with my teasing.
47.	<i>I would be too nervous to go on a big rollercoaster.</i>	<i>Bol/a by som príliš nervózny/a, keby som mal/a ísť na veľký kolotoč.</i>	<i>I would be very nervous if I were to go on a big roller coaster.</i>
48.	Other people often say that I am insensitive, though I don't always see why.	Ľudia mi často vravia, že som necitlivý/á, hoci nie vždy chápem, prečo.	People often tell me that I am not sensitive even if I don't always see why.
49.	If I see a stranger in a group, I think that it is up to them to make an effort to join in.	Keď vidím v skupine niekoho nového, tak je podľa mňa na ňom, aby vyvinul snahu sa začleniť.	When I see a new face in a group, I think it's up to him/her to make the effort to become a part of it.
50.	I usually stay emotionally detached when watching a film.	Do filmov sa citovo nevžívam.	I don't identify myself emotionally with films.
51.	<i>I like to be very organized in day-</i>	<i>Mám rád/rada veľmi organizovaný</i>	<i>I like a very organized daily life</i>

	<i>to-day life and often make lists of the chores I have to do.</i>	<i>každodenný život a často si robím zoznam povinností, ktoré musím spraviť.</i>	<i>and I often make a list of duties which I must do.</i>
52.	I can tune into how someone else feels rapidly and intuitively.	Rýchlo a intuitívne sa viem naladiť na pocity iných.	I can be quickly and intuitively in tune with others' feelings.
53.	<i>I don't like to take risks.</i>	<i>Nerád/nerada riskujem.</i>	<i>I don't like taking risks.</i>
54.	I can easily work out what another person might want to talk about.	Ľahko zistím, o čom sa so mnou chce iný človek rozprávať.	I easily find out what others want to talk with me about.
55.	I can tell if someone is masking their true emotion.	Rozpoznám, keď niekto skrýva svoje skutočné emócie.	I can discern if someone hides his/her true emotions
56.	<i>Before making a decision, I always weigh up the pros and cons.</i>	<i>Než urobím rozhodnutie, vždy zvážim klady a zápory.</i>	<i>Before I decide, I always consider pros and cons.</i>
57.	I don't consciously work out the rules of social situations.	Vedome sa nezaobieram pravidlami spoločenských situácií.	I don't occupy myself consciously with rules of social situations.
58.	I am good at predicting what someone will do.	Viem dobre predvídať, čo niekto iný spraví.	I can foresee what someone else will do.
59.	I tend to get emotionally involved with a friend's problems.	Mám sklon citovo prežívať problémy mojich priateľov.	I tend to go through my friends' problems emotionally.
60.	I can usually appreciate the other person's viewpoint, even if I don't agree with it.	Obvykle viem oceniť názor druhého, aj ak s ním nesúhlasím.	I can usually respect someone else's opinion even if I don't agree with it.

Z metodologického hľadiska využíva Baron-Cohenov dotazník kvocientu empatie Likertovu techniku a každému výroku je pridelená štvorstupňová škála s variantmi „úplne súhlasím“, „skôr súhlasím“, „skôr nesúhlasím“ a „vôbec nesúhlasím“. Dotazník sa vyhodnocuje tak, že pri pozitívne formulovaných výrokoch (nie gramaticky, ale významovo) sa respondentovi za odpoveď „skôr súhlasím“ prideli jeden bod a za odpoveď „úplne súhlasím“ dva body, no za odpovede „skôr nesúhlasím“ a „vôbec nesúhlasím“ je nula bodov. Obdobne pri negatívne formulovaných výrokoch – za odpoveď „skôr nesúhlasím“ je jeden bod a za „vôbec nesúhlasím“ sú dva body, zatiaľ čo za „úplne súhlasím“ a „skôr súhlasím“ nie sú žiadne body.

Najvyšší možný počet získaných bodov je 80, najnižší je 0. Baron-Cohen (2014b, s. 194) uvádza nasledovnú interpretáciu výsledkov:

- 0 – 32 = nízka empatia (väčšina ľudí s Aspergerovým syndrómom alebo vysokofunkčným autizmom skóruje okolo 20 bodov)
- 33 – 52 = stredná úroveň empatie (väčšina žien skóruje okolo 47 bodov a väčšina mužov okolo 42 bodov)
- 52 – 63 = nadpriemer
- 64 – 80 = veľmi vysoká úroveň
- 80 = maximum

8 Analýza niektorých dostupných prekladov dotazníka kvocientu empatie

V slovenskom jazyku bol dotazník kvocientu empatie dostupný dosiaľ iba v preklade prof. Daniely Ostatníkovej (viď príloha 2). Tento dotazník sa aj nachádza na internetovej stránke Autism Research Centre ako slovenská verzia predmetného dotazníka. Je treba však poukázať na určité nedostatky v preklade.

Tvrdenie č. 10 „People often tell me that I went too far in driving my point home in a discussion“ tu bolo preložené ako „Ľudia často hovoria, že pri diskusii zachádzam do veľkých podrobností“, avšak v pôvodnom znení sa nehovorí o zachádzaní do podrobností, lež o tom, že dotyčný zachádza príďaleko pri hlásaní, presadzovaní svojho názoru. Ďalej položka č. 46 „People sometimes tell me that I have gone too far with teasing“ bola preložená ako „Podľa ostatných to s dobiedzáním niekedy preháňam“, hoci „teasing“ označuje „podpichovanie, doberanie si“ a dobiedzanie je niečo celkom iné. Tvrdenie č. 57 „I don't consciously work out the rules of social situations“ sa preložilo do podoby „Vedome neurčujem pravidlá v spoločenských vzťahoch“, no „work out“ neznačí „určovať“, lež „zistiť, objaviť, prísť na“. Taktiež, v pôvodnom anglickom znení sa hovorí o sociálnych situáciách („social situations“), nie o sociálnych vzťahoch („social relation“). Položka č. 58 „I am good at predicting what someone will do“ bola preložená ako „Ľahko predvídam prania iných“, ale v pôvodnom znení sa hovorí predvídaní toho, čo niekto urobí („will do“), nie čo si praje („wish“).

Okrem týchto významných prekladových nedostatkov sa v predmetnej slovenskej verzii nachádzajú aj viaceré drobnejšie, menej významné rozdiely oproti pôvodnej anglickej verzii. Napríklad tvrdenie č. 28. „If anyone asked me if I liked their haircut, I would reply truthfully, even if I didn't like it“ bolo preložené ako „Keď sa ma niekto spýta, či sa mi páči jeho nový účes, odpoviem vždy pravdivo“, teda bez dôvetku „even if I didn't like it“, čo značí „aj ak by sa mi nepáčil“.

Prekladom prof. Ostatníkovej som si sám pomáhal pri preklade, ktorý ponúkam aj v tejto práci, ide teda o prevažne dobrý preklad a treba podotknúť aj to, že je to zrejme prvý slovenský preklad – aspoň o žiadnom inom som nemal vedomosť a práve tak ani ďalší ľudia z odboru, ktorých som na to pýtal. Každopádne, vzhľadom na uvedené i ďalšie problémy

vzniknuté zrejme nedôsledným prekladom, by pri aplikácii tohto dotazníku mohlo dôjsť k určitým skresleniam. I takto sa ukazuje potreba spätného prekladu, vďaka ktorému možno predísť podobným problémom.

Chyby sa nevyhli ani prekladu do češtiny, ktorý sa nachádza v knihe *Věda zla* (český preklad knihy *Zero Degrees of Empathy* od Simona Baron-Cohena). V tomto prípade ide o 40-položkovú verziu dotazníka (skrátenu formu) a položku č. 31⁸ „Other people often say that I am insensitive, though I don't always see why“ prekladateľ preložil ako „Lidé mi často říkají, že jsem citlivý, i když pokaždé nevím, proč mi to říkají“ (Baron-Cohen, 2014b, s. 192). Pôvodné znenie jasne hovorí, že tam má byť „necitlivý“ („insensitive“), nie „citlivý“, čomu zodpovedá aj bodové vyhodnotenie tejto položky. Chyba v preklade teda spôsobuje úplne opačné pridelenie bodov za túto položku. Taktiež vo vyhodnotení sa nachádza chyba, kde položka č. 23⁹ je uvedená medzi tými, za ktoré si respondent má prideliť body, ak s nimi nesúhlasí (viď tamže, s. 194), avšak má to byť naopak, teda body si treba prideliť pri súhlase s touto položkou. V prípade riadenia sa podľa inštrukcie v knihe by teda opäť došlo k opačnému prideleniu bodov. Tieto chyby sú pomerne zarážajúce, vzhľadom na to, že ide o oficiálny preklad z anglického jazyka.

---

⁸ V 60-položkovej verzii dotazníka ide o položku č. 48.

⁹ V 60-položkovej verzii dotazníka ide o položku č. 37.

9 Príprava dotazníka postojov voči utečencom

Druhou časťou dotazníka, ktorú respondenti vyplňali, je dotazník postojov voči utečencom. Ten bol robený, rovnako ako Baron-Cohenov dotazník empatie, pomocou Likertovej techniky, teda metódou sumovaných odhadov. Pri tvorbe tohto dotazníka som musel brať do úvahy dve skutočnosti, a to, po prvé, že tento dotazník má spĺňať metodologické náležitosti štandardného dotazníka založeného na Likertovej technike a, po druhé, že napriek tejto skutočnosti nejde tak celkom o dotazník sám osebe, lež iba o súčasť dotazníku, po boku Baron-Cohenovho dotazníka, s ktorým tvorí jeden celok.

Branie týchto dvoch skutočností do úvahy malo za následok nevyhnutné vykonanie určitých kompromisov, ktoré sa odzrkadlili na konečnej podobe dotazníka. Tu sa ich pokúsim rozobrať.

V prvom rade, počet stimulov (teda výrokov) som stanovil na desať. Schenk uvádza: „Praktické skúsenosti ukazujú, že počet výrokov, ktoré majú utvárať konečnú škálu, by sa spravidla mal pohybovať v rozpätí od 9 po 18, čo dobre zodpovedá predpokladu mnohosti charakteristík.“ (Schenk a Hrabovská, 2010). Ide teda o veľký rozdiel oproti štyridsiatim výrokmi, ktoré obsahuje Baron-Cohenov dotazník. To je viac než dvojnásobok stropu, ktorý uvádza Schenk. Tento veľký počet stimulov EQ dotazníka bol zároveň jedným z dôvodov, prečo som použil skrátenú, teda 40-položkovú verziu tohto dotazníka, miesto 60-položkovej. Dotazník o utečencoch s desiatimi výrokmi teda nemožno považovať za rovnako jemný ako EQ dotazník. Väčší počet stimulov by bol zaiste lepší¹⁰, avšak z praktických dôvodov toto nebolo prípustné. Konečný dotazník tak tvorilo päťdesiat výrokov (vynímajúc socio-demografické otázky).

V druhom rade, skutočnosť, že oba dotazníky tu tvoria jeden celok a dopĺňajú sa, ovplyvnil aj škálu variantov dotazníku o utečencoch. Za bežných okolností by som použil škálu s piatimi variantmi; každopádne, viac než o počet ide o to, aby mala škála nepárny počet variantov, lebo iba tak je možné respondentovi ponúknuť neutrálny variant, obvykle slovné

---

¹⁰ Good a Hatt odporúčajú, aby konečnú škálu tvorilo dokonca 15 až 18 výrokov (tamže).

vyjadrený ako „ani súhlasím, ani nesúhlasím“ alebo „rovnako súhlasím ako nesúhlasím“. Zvolenie nepárneho počtu variantov odporúča aj literatúra (viď tamže).

Po konzultácii s vedúcim práce som sa rozhodol prikloniť sa k škále so štyrmi variantmi, aby bola dodržaná konzistentnosť s Baron-Cohenovým dotazníkom. Simon Baron-Cohen je dostatočná autorita na to, aby bolo možné zvoliť takýto metodologický postup. Nepárny počet variantov má spomenutú výhodu, že zahŕňa neutrálny variant, zatiaľ čo pri párnom počte sa respondent musí v konečnom dôsledku prikloniť na jednu zo strán – či súhlasí alebo nesúhlasí, hoci aj v tej najjemnejšej možnej miere –, čo však tiež z istého uhla pohľadu môže byť výhodou a v určitých prípadoch zrejme môže byť použitie škály s párnym počtom variantov vhodnejšie, najmä v prípadoch, kedy je vyslovene žiaduce, aby sa respondent priklonil na jednu zo strán.

Pri formulácii výrokov som dbal o dodržanie metodologických zásad. Prvou z nich je formulácia približne polovice výrokov v pozitívnom zmysle a približne polovice v negatívnom zmysle. Dôvodom tejto zásady je minimalizácia tzv. haló efektu, ktorý spočíva v tom, že respondent má sklon odpovedať na stimul pod vplyvom, resp. v duchu jeho odpovede na predošlý stimul – teda konzistentne s ňou. Haló efekt vo výskume má za následok vnesenie systematickej chyby do merania (tamže). Ja som túto zásadu aplikoval tak, že päť výrokov je formulovaných gramaticky kladne a päť gramaticky záporne (teda za použitia negácie) a zároveň päť výrokov – no nie tých istých – je obrátením zvyšných piatich výrokov. Konečnú zostavu desiatich výrokov teda tvorí päť dvojíc výrokov, pričom každá dvojica vyjadruje vlastne tú istú vec, len zakaždým raz kladne, raz záporne.

Pri zostavení konečného poradia stimulov som bral do úvahy tri faktory. Po prvé, aby neboli blízko pri sebe dva stimuly z jednej dvojice. Po druhé, aby nebolo tesne po sebe viacero výrokov vyjadrujúcich rovnaký postoj voči utečencom, teda ani kladný, ani záporný. A po tretie, aby nebolo tesne po sebe viacero výrokov formulovaných gramaticky rovnakým spôsobom, teda ani gramaticky kladných, ani záporných. Výsledné poradie výrokov je akýmsi kompromisom po zohľadnení týchto troch faktorov.

Druhou metodologickou zásadou je schopnosť výrokov diferencovať populáciu a medzi ďalšie patria jednoznačnosť výrokov; jednodimenzionalita výrokov; to, aby vypovedali

o postojoch respondenta; prihliadanie na prostredie a vzory, ktoré v ňom platia, ako aj terminologické zvláštnosti a výrazový úzus (tamže).

Možno však dodať, že samotný Schenk uvádza ako príklad Likertovej techniky škálu postoja k rodičovstvu (viď tamže, s. 104 – 107), ktorá podaktoré z uvedených zásad popiera. V prvom rade, táto škála má až 43 stimulov, v druhom rade, výroky sa nestriedajú v ich pozitívnom a negatívnom zmysle a v treťom rade, škála variantov má rozpätie od 1 (úplne súhlasím) po 6 (úplne nesúhlasím), čo je párny počet, takže táto škála nezahŕňa neutrálny variant. Respondent sa teda musí prikloniť na jednu zo strán.

Samotné znenie výrokov bolo vytvorené na základe identifikácie piatich skutočností, ktoré by mali diferencovať populáciu vzhľadom na postoje voči utečencom. Ide o:

1. to, či by malo Slovensko prijať aspoň časť utečencov,
2. to, kto by sa mal o utečencov postarať,
3. pociťovanú (ne)citlivosť, resp. morálnu povinnosť pri posudzovaní zaobchádzania s utečencami,
4. pociťovanie utečencov ako nebezpečenstva, resp. hrozby,
5. subjektívny strach z utečencov.

Každý z týchto piatich znakov dostal dva výroky, raz kladný (v zmysle, že vyjadrovali kladné, prívetivé postoje voči utečencom), raz záporný (v opačnom zmysle). V konečnom poradí výrokov boli tieto znaky reflektované nasledovne (číslo znaku a príslušné výroky):

1. výroky 5 a 8,
2. výroky 2 a 7,
3. výroky 1 a 6,
4. výroky 4 a 9,
5. výroky 3 a 10,

pričom podčiarknutím som zvýraznil tie výroky, ktoré vyjadrovali kladné postoje voči utečencom. Ostatné vyjadrovali záporné postoje. Konečné znenie výrokov v takom poradí, ako boli zobrazené v dotazníku, bolo takéto:

1. Odmietnutie prijatia akéhokoľvek utečenca by bolo necitlivé.

2. Starat' sa o utečencov by sa nemalo Slovensko, ale niekto iný.
3. Utečencov na Slovensku by som sa nebál/a.
4. Prítomnosť utečencov na Slovensku by bolo pre nás skôr hrozbou.
5. Časť utečencov by sme mali na Slovensku prijať.
6. Nie je našou morálnou povinnosťou na Slovensku prijať ani jedného utečenca.
7. utečencov by sa určitým dielom malo postarať aj Slovensko.
8. Slovensko by nemalo prijať žiadneho utečenca.
9. Prítomnosť utečencov na Slovensku by som nevnímal/a ako nebezpečenstvo.
10. Z prítomnosti utečencov na Slovensku by som mal/a strach.

Tretou a predposlednou časťou dotazníka bola socio-demografická časť, ktorá pozostávala zo štyroch otázok, kde som sa pýtal na pohlavie respondentov, ich vek, miesto bydliska a počet obyvateľov obce, kde respondent býva. Vek som rozdelil do intervalov: do 25 rokov, 26 až 35 rokov, 36 až 45 rokov, 46 až 55 rokov a viac ako 55 rokov. K bydlisku som uviedol, že ma zaujíma, kde sa respondent najviac zdržiava, resp. kde pôsobí a na výber bolo osem možností podľa krajov a deviata možnosť „Mimo Slovenska“. Veľkosť obce som rozdelil na štyri kategórie: viac ako 100 000 obyvateľov, 10 000 až 100 000, 1 000 až 10 000 a menej ako 1 000. Taktiež bola uvedená poznámka, že ma zaujíma, kde sa respondent najviac zdržiava, resp. kde pôsobí.

Poslednou časťou dotazníka bolo poďakovanie za vyplnenie a textové okno, do ktorého mi mohli respondenti napísať svoju e-mailovú adresu. Viackrát som uvádzal, ako i v inštrukcii k textovému oknu, že mi môžu na seba nechať e-mail a ja im naň pošlem výsledok v podobe EQ skóre. Myslím, že podobne ako v prípade dotazníka empatie katolíkov a neveriacich bola táto ponuka pre respondentov do veľkej miery lákadlom a azda aj dôvodom, prečo dotazník vyplňali.

Vyhodnocovanie dotazníka som prispôbil vyhodnocovaniu Baron-Cohenovho dotazníka, aby bola zachovaná jednotná metodika (viď kapitolu 7 Príprava dotazníka kvocientu empatie). To znamená, že pri výrokoch vyjadrujúcich kladný postoj voči utečencom sa respondentovi za odpoveď „skôr súhlasím“ pridelil jeden bod a za odpoveď „úplne súhlasím“ dva body, no za odpovede „skôr nesúhlasím“ a „vôbec nesúhlasím“ bolo nula bodov. Obdobne pri výrokoch vyjadrujúcich záporný postoj voči utečencom – za odpoveď „skôr

nesúhlasím“ respondent dostal jeden bod a za „vôbec nesúhlasím“ dva body, zatiaľ čo za odpovede „úplne súhlasím“ a „skôr súhlasím“ nedostal žiadne body. Výsledný index postoja voči utečencom tým pádom nadobúdal hodnotu od 0 do 20.

10 Zber dát

Dotazník bol distribuovaný prostredníctvom internetu s využitím služby Formuláre Google, ktorá umožňuje vytvoriť elektronický dotazník a distribuovať ho medzi ľuďmi, či už ako súkromný alebo ako verejný dotazník. Vyplnené hárky sa automaticky ukladajú vlastníčkovi dotazníka. Kompletý dotazník, ako bol predložený respondentom, je v prílohe 1.

Respondenti boli získavaní spočiatku najmä prostredníctvom Facebooku, no z dôvodu získania väčšieho počtu respondentov som zaslal e-mailovú výzvu takmer všetkým respondentom z predošlého výskumu empatie katolíkov a neveriacich, ktorí zanechali svoju e-mailovú adresu – takých bolo vyše 450. Upozornil som ich na nový výskum, ktorý som im patrične objasnil a okrem odkazu na verejne dostupný článok na internete s výsledkami predošlého výskumu (viď Lipták, 2015b) som zahrnul aj odkaz na nový dotazník s tým, že opäť môžu zanechať svoju e-mailovú adresu a ja im pošlem ich výsledok. Upozornil som ich na to, že oni síce už svoje EQ skóre poznajú, avšak môže pre nich byť zaujímavé zistiť, či sa za uplynulý rok ich EQ nejako zmenilo, alebo ostalo približne rovnaké.

Tento postup sa ukázal byť ako dobrý nápad a hoci som mal isté obavy z negatívnych reakcií (najmä z dôvodu možného spamovania a podobne), k takýmto reakciám z dôvodu odoslania hromadného e-mailu nedošlo – práve naopak, dostal som viacero kladných odpovedí. Postup, ktorý som zvolil, považujem za úspešný predovšetkým z toho dôvodu, že za krátky čas pribudla viac než stovka nových odpovedí, takže dá sa povedať, že úspešnosť tohto hromadného e-mailu bola päťtinová až štvrtinová – samozrejme, ak zarátame aj skutočnosť ďalšieho šírenia tejto výzvy medzi ľuďmi.

10.1 Doručenie výsledkov respondentom

Po vyhodnotení EQ skóre pre všetkých respondentov, som tým, ktorí prejavili záujem o svoj výsledok tak, že mi nechali v dotazníku svoju e-mailovú adresu, poslal e-mail s výsledkom. V tomto e-maile som sa im poďakoval za zúčastnenie sa výskumu, uviedol som škálu EQ so štyrmi kategóriami (nízka empatia, stredná empatia, nadpriemerná empatia a veľmi vysoká empatia) a samozrejme ich výsledok ako aj stručnú interpretáciu. Tá je nasledovná:

- Nízka empatia (0 – 32 EQ): Máte nižšiu než priemernú schopnosť porozumieť tomu, ako sa druhí ľudia cítia a podľa toho vhodne reagovať.
- Stredná empatia (33 – 52 EQ): Máte priemernú schopnosť porozumieť tomu, ako sa druhí ľudia cítia a podľa toho vhodne reagovať. Viete ako zaobchádzať s ľuďmi starostlivo a s citlivosťou.
- Nadpriemerná empatia (53 – 63 EQ): Máte nadpriemernú schopnosť porozumieť tomu, ako sa druhí ľudia cítia a podľa toho vhodne reagovať. Viete ako zaobchádzať s ľuďmi starostlivo a s citlivosťou.
- Veľmi vysoká empatia (64 – 80 EQ): Máte veľmi vysokú schopnosť porozumieť tomu, ako sa druhí ľudia cítia a podľa toho vhodne reagovať. Viete ako zaobchádzať s ľuďmi starostlivo a s citlivosťou.

11 Výsledky

Po ukončení zberu dát vzorka dosiahla číslo 179. Rozdelenie podľa pohlavia a veku je uvedené v tabuľke 5. Mužov a žien sa do výskumu zapojilo takmer rovnaké množstvo. Čo sa týka veku respondentov, najsilnejšie boli skupiny „do 25 rokov“ a „26 až 35 rokov“, pričom u žien bola približne dvakrát početnejšia skupina „do 25 rokov“ než skupina „26 až 35 rokov“ a u mužov to bolo presne naopak. Skupina „36 až 45“ rokov bola menej zastúpená u oboch pohlaví a bola približne rovnako početná u mužov i u žien. Skupiny „46 až 55 rokov“ a „viac ako 55 rokov“ boli málo zastúpené.

Tabuľka 5: Vzorka podľa pohlavia a veku respondentov.

	Muži	Ženy	Spolu
Do 25 rokov	22	45	67
26 až 35 rokov	42	21	63
36 až 45 rokov	17	15	32
46 až 55 rokov	3	6	9
Viac ako 55 rokov	5	3	8
Spolu	89	90	179

Tabuľka 6: Vzorka podľa bydliska respondentov.

Bydlisko	Počet respondentov
Bratislavský kraj	93
Trnavský kraj	6
Nitriansky kraj	9
Trenčiansky kraj	10
Žilinský kraj	15
Banskobystrický kraj	6
Prešovský kraj	14
Košický kraj	10
Mimo Slovenska	16

Tabuľka 7: Vzorka podľa veľkosti obce bydliska respondentov.

Počet obyvateľov obce	Počet respondentov
Viac ako 100 000	103
10 000 až 100 000	41
1 000 až 10 000	27
Menej ako 1 000	8

Štruktúra respondentov podľa bydliska a veľkosti obce je uvedená v tabuľkách 6 a 7.

Odpovede respondentov v dotazníku boli vyhodnocované podľa jednotného kľúča tak, ako je uvedené v kapitolách 7 Príprava dotazníka kvocientu empatie a 9 Príprava dotazníka postojov voči utečencom. Takýmto spôsobom bolo získané jednak EQ skóre a jednak index postoja voči utečencom (IPVU). Vzhľadom na to, že dotazník vyplnilo aj 16 respondentov s bydliskom mimo Slovenska (viď tabuľka 6), som údaje týchto respondentov do výsledného spracovania nezahrnul – tento výskum sa zameriaval len na ľudí žijúcich na Slovensku. Pracoval som teda s dátami od 163 respondentov, z toho šlo o 80 mužov a o 83 žien.

Vzhľadom na to, že jednotlivé skupiny podľa veku, bydliska a veľkosti obce bydliska sú zastúpené pomerne malým a nerovnomerným počtom respondentov, som EQ ani IPVU podľa týchto nezávislých premenných nevyhodnocoval. Skupiny podľa pohlavia boli však približne rovnako veľké, takže s pohlavím ako nezávislou premennou som pracoval.

Získané skóre EQ a IPVU pre každého respondenta boli následne spriemerované, čím boli zistené priemerné EQ a IPVU skóre pre celú vzorku – zvlášť pre mužov a zvlášť pre ženy. Ako vyplýva z tabuľky 8, priemerné EQ skóre mužov bolo 37,13 a žien 42,82. V prípade IPVU bolo skóre prakticky rovnaké a pohybovalo sa v rozmedzí od 11 do 12.

Tabuľka 8: Priemerné hodnoty EQ a IPVU respondentov podľa pohlavia.

	Len žijúci na Slovensku		Vrátane žijúcich mimo Slovenska	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
EQ	37,13	42,82	37,07	42,54
IPVU	11,46	11,30	11,58	11,56

Následne bola zisťovaná súvislosť medzi hodnotami EQ a IPVU, zvlášť pre mužov a zvlášť pre ženy. Takto boli získané Pearsonove korelačné koeficienty, uvedené v tabuľke 9. Následne bola vypočítaná *p*-hodnota, na základe ktorej sa ukázalo, že súvislosť medzi EQ a IPVU nie je štatisticky významná na hladine významnosti 5 % ani v skupine mužov, ani v skupine žien, čím bola zodpovedaná výskumná otázka.

Tabuľka 9: Pearsonove korelačné koeficienty pre respondentov podľa pohlavia.

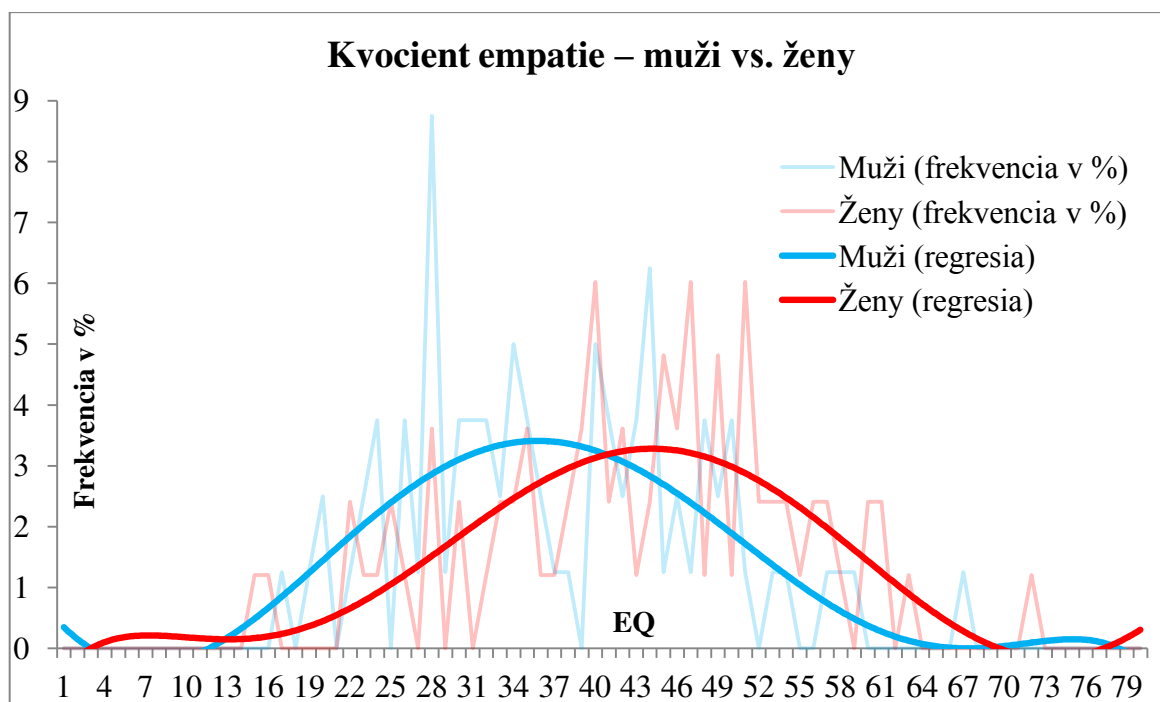
	Muži	Ženy
Pearsonov korelačný koeficient	0,017	0,172
N	80	83
p hodnota	0,881	0,12
Výsledok	Nie je štatisticky významné pre $p < 0,05$.	Nie je štatisticky významné pre $p < 0,05$.

Zaujímavé bolo rozloženie výsledkov EQ dotazníka, ktoré zobrazuje histogram frekvencií, ako boli zastúpené jednotlivé EQ skóre vo vzorke (viď graf 3). Tieto dáta som prekryl polynomiálnou krivkou 6. stupňa pre mužov i pre ženy, ktoré nadobúdajú podobu Gausových kriviek. Potvrdilo sa tu, že ženy majú oproti mužom vyššie EQ. Analýza variability potvrdila štatistickú významnosť tohto rozdielu (viď tabuľka 10). Podobne som postupoval pri indexe postoja voči utečencom – spravil som histogram frekvencií, ako boli zastúpené jednotlivé hodnoty IPVU vo vzorke (viď graf 4) a dáta boli následne preložené polynomiálnou krivkou 6. stupňa. Ako je vidno na grafe, výsledky nemali normálne rozloženie a štruktúra výsledkov žien je oproti štruktúre výsledkov mužov odlišná. Analýza variability však ukázala, že rozdiel medzi IPVU mužov a žien nie je štatisticky významný. Napriek tomu si možno všimnúť určité trendy – ženy najvýraznejšie skórovali okolo 13 – 14 bodov, kým muži okolo 16 bodov, avšak u mužov je výrazné zastúpenie extrémne nízkeho zisku 0 bodov (až desatina mala takýto výsledok). Pásma 1 – 9 bodov je nízko zastúpené u oboch pohlaví a naopak extrémne vysoké hodnoty 19 – 20 sú u oboch pohlaví silno zastúpené – až 12,5 % mužov dosiahlo tento výsledok, u žien to bolo 7,2 %. V prípade žien bol veľmi výrazný zisk 14 bodov (16,9 %) a 11 bodov (12 %).

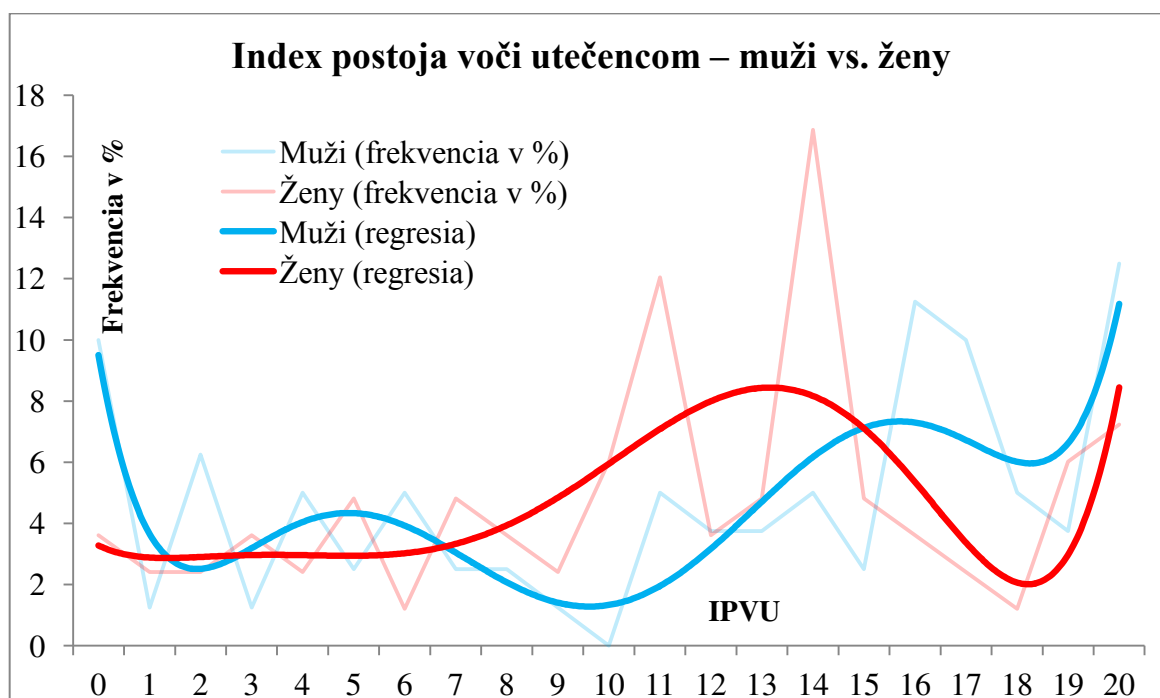
Tabuľka 10: Výsledky analýzy variability pre kvocient empatie a index postoja voči utečencom podľa pohlavia

Kombinácia	F	F krit.
EQ muži vs. EQ ženy	10,78	3,9
IPVU muži vs. IPVU ženy	0,03	3,9

Graf 3: Kvociet empatie mužov a žien.

Graf 4: Index postoja voči utečencom mužov a žien.

12 Diskusia

Zistenia výskumu možno zhrnúť do troch bodov:

1. Medzi empatiou a postojmi voči utečencom nebola zistená štatisticky významná súvislosť.
2. Ženy majú štatisticky významne vyššiu empatiu než muži.
3. Postoje mužov a žien voči utečencom nie sú štatisticky významne odlišné, ale nie sú rovnako rozložené.

Skutočnosť, že medzi empatiou a postojmi voči utečencom nie je, resp. nebola zistená štatisticky významná súvislosť, je zaujímavá. Pokiaľ nedošlo k systematickej chybe pri tvorbe dotazníka či zbere dát, tak treba toto zistenie brať vážne a vzťah medzi empatiou a postojom k utečencom skutočne nejestvuje. Vyhlásenia v zmysle, že ľudia, ktorí sú menej naklonení utečencom, sú neempatickí – alebo priamo zlí – neobstoja. Domnievam sa, že v súvislosti s týmito postojmi sa treba zamerať najmä na oboznámenosť s problematikou, na otvorenosť, možno na politické presvedčenie, na skúsenosti s inými kultúrami či cudzincami a tak ďalej.

Ďalej sa potvrdilo, že ženy majú štatisticky významne vyššiu empatiu ako muži, čo je nielen známy fakt, ale ukázal to aj výskum empatie katolíkov a neveriacich (viď kapitolu 5 Výskum empatie katolíkov a neveriacich). Baron-Cohen (2014b) uvádza, že ženy obvykle skórujú okolo 47 bodov a muži okolo 42. V mojich výskumoch mali ženy stabilne okolo 43 – 44 bodov a muži okolo 37 bodov. Je zaujímavé, že tieto hodnoty sú nižšie než uvádza Baron-Cohen. Možno je to spôsobené prekladom dotazníka, kde niektoré položky môžu nechcene vyznieť silnejšie či jemnejšie. Iné možné vysvetlenie je aj také, že empatia na Slovensku je naozaj všeobecne trochu nižšia ako v americkom prostredí či inde na svete. Na tom by nebolo nič zvláštne, keďže napríklad aj IQ je v rôznych kultúrach či národoch iné.

Napokon sa ukázalo, že postoje voči utečencom sú približne rovnaké u mužov aj žien, respektíve ani u jedného pohlavia nie sú štatisticky významne priaznivejšie či nepriaznivejšie. Zaujímavým zistením ale boli rozdiely v rozložení týchto postojov naprieč pohlavím. Kým muži jasne prevažovali v extrémnych postojoch – teda 0 ako spodný extrém a 20 ako horný extrém –, ženy boli zväčša umiernennejšie a nemali sklon k extrémom. Najčastejšie skóre žien

boli v rozpätí 10 – 15 bodov a až následne vysoké skóre 19 – 20, ale ostatné hodnoty boli zastúpené striedmo.

Dá sa to vysvetliť tak, že ženy sú voči utečencom oproti mužom opatrnejšie, obozretnejšie a neschylujú sa k veľmi vyhraneným postojom. Muži majú naopak postoje vyhranenejšie. Zaujímavosťou je, že hodnotu IPVU 10 – teda presný stred medzi 0 a 20 – nemal ani jediný mužský respondent a celkovo sú frekvencie medzi 1 a 15 nízke. Na rozdiel od žien u mužov prevažovali aj hodnoty 16 – 17, čo sú významne kladné postoje voči utečencom. Zrejme teda možno konštatovať, že hoci v priemere sú tieto postoje u mužov i žien rovnaké, ženy patria skôr k vlažným a opatrným podporovateľkám otvoreného, prívetivého prístupu voči utečencom, kým u mužov sú pomerne silné skupiny vyhranenejších podporovateľov tohto prístupu a zároveň je tu silná skupina veľmi vyhranených odporcov.

Index postoja voči utečencom u oboch pohlaví nadobudol priemernú hodnotu medzi 11 a 12, čo sa nedá interpretovať ani ako kladný, ale ani ako záporný postoj k utečencom. Za predpokladu, že hodnota 10 predstavuje neutrálny postoj, možno konštatovať, že respondenti sú v priemere veľmi mierne, ale predsa naklonení utečencom, avšak zároveň sú v tomto postoji veľmi opatrní.

13 Metodologická reflexia

13.1 Nedostatky kvantitatívneho výskumu

Výskum, ktorý som vykonal, je kvantitatívny výskum, ktorý so sebou nesie určité negatíva či nedostatky. Tieto nedostatky sa pochopiteľne odzrkadlili aj na výskume empatie vo vzťahu postojov voči utečencom. Kvantitatívny zber dát je charakteristický veľkou vzorkou na úkor detailného zisťovania postoja či názoru každého jedného respondenta – takéto zisťovanie je charakteristické pre kvalitatívny zber dát, ktorý zase pracuje s menším počtom respondentov. Pri kvantitatívnom zbere dát sa teda od respondenta získavajú iba tie informácie, ktoré je schopný poskytnúť v dotazníku, spravidla rovnakom pre všetkých respondentov. Pochopiteľne, dotazník nie je schopný – a ani to nie je jeho zámerom – obsiahnuť postoje konkrétneho respondenta v celej ich šírke a komplexnosti. Nutným dôsledkom tohto prístupu je redukcia postojov respondenta, resp. ich okresanie iba na tú mieru, do ktorej sú v prieniku s výskumným zámerom. Treba upozorniť na to, že toto zjednodušenie postojov a názorov respondenta je pri kvantitatívnom zbere dát skrátka nevyhnutné, a to z praktických dôvodov. Nepredstavuje to však problém pre výskum ako taký – napokon, kvantitatívny zber dát je úplne legítimný, vedecky podložený a veľmi široko používaný spôsob zberu dát. Veľkosť vzorky je v prípade kvantitatívneho výskumu dôležitý faktor nielen z hľadiska reprezentatívnosti výskumu, ale aj preto, že práve vďaka veľkej vzorke respondentov by sa mali strieť veľké individuálne odchýlky ako i extrémny a na povrch by mali vystúpiť všeobecné sklony a trendy.

13.2 Pojem utečenca

Viacerí respondenti ma okrem nedostatkov kvantitatívneho výskumu, ktoré som opísal vyššie, upozorňovali aj na skutočnosť, ktorá pramení z nejednoznačnej definície pojmu utečenec. Tento problém som si samozrejme uvedomoval už pri tvorbe výskumného zámeru a pokúsil som sa ho minimalizovať tým, že v dotazníku sa až na dvoch miestach nachádza spresnenie pojmu utečenec. V úvodnom texte dotazníka je uvedené: „Podotýkam, že utečencami sa rozumejú ľudia, ktorí utekajú pred nebezpečenstvom vo svojej vlasti – nie (ekonomickí) migranti.“ Potom ešte pred druhou časťou dotazníka, ktorá sa venuje postojom

voči utečencom je napísané: „Upozorňujem, že nehovorím o ekonomických migrantoch, ale o ľuďoch, ktorí utekajú pred nebezpečenstvom vo svojej vlasti.“

Zámerom tejto špecifikácie bolo predísť možnému zlučovaniu výrazov „utečenec“ a „migrant“ (ekonomický či sociálny), teda bola to snaha o jasné odlíšenie ľudí, ktorí utekajú pred nebezpečenstvom vo svojej vlasti, od ľudí, ktorí prichádzajú do bohatších krajín z dôvodu lepšieho zárobku, lepšieho sociálneho systému a podobne. Uvedomujem si však, že v ponímaní ľudí tieto kategórie nie sú vždy jasne oddelené a rozdiely medzi nimi sa stierajú; tomuto zjednodušovaniu však ťažko možno predísť, resp. by zrejme vyžadovalo samostatný výskum.

Ďalej, tento spôsob vymedzenia pojmu utečenca rieši problém iba čiastočne, pretože je odôvodnený predpoklad, že respondenti rôzne vnímajú utečencov v závislosti od ich krajiny pôvodu, národnosti, vierovyznania, vzdelania, pohlavia, veku, kultúrnych a sociálnych návykov a ďalších premenných. Napokon aj Martin Slosiarik sa pre TASR vyjadril: „Zatiaľ čo si až takmer tri štvrtiny obyvateľstva Slovenska myslia, že by sme určite alebo skôr nemali prijať utečencov z Afriky a Blízkeho Východu, tak v prípade utečencov z Ukrajiny si to myslí len polovica obyvateľov Slovenska“ (Teraz.sk). Pokiaľ by som však mal zohľadniť všetky tieto dimenzie, tak by pravdepodobne kvantitatívny zber dát vôbec neprichádzal do úvahy, keďže možných kombinácií týchto faktorov je neúrekom a dotazník, ktorý by to hypoteticky mohol obsiahnuť, by bol rozsiahlejší než ako by bol ktorýkoľvek respondent ochotný vyplniť.

V spoločenských vedách však nutne dochádza k zlučovaniu rôznych fenoménov do určitých kategórií a napokon zrejme ani nemožno s úplnou jednoznačnosťou skúmať sociálne javy, keďže nielen ich odborná definícia sa môže rôzniť, ale – čo je hlavné – vnímanie pojmu, ktorým je jav označovaný, respondentmi.

Domnievam sa, že rôznosť vnímania utečencov respondentmi podľa rozličných premenných v skutočnosti nepredstavuje veľký problém. Napriek tomu, že každý respondent môže mať voči rôznym utečencom širokú škálu postojov, pri vyplňaní dotazníka sa napokon musel pri každej otázke k určitému postoju prikloniť. Urobiť tak mohol na základe či už najsilnejšej preferencie, alebo priemeru preferencií, zrejme však na základe asociácie so súčasnou utečeneckou krízou, pretože v inom význame sa o utečencoch vo verejnej diskusii

dlhodobo nehovorí. Nech už respondent svoju voľbu urobil na základe akéhokoľvek zo spomenutých spôsobov, s veľkou pravdepodobnosťou je toto rozhodnutie relevantné pre výskumný zámer a teda ho možno merať vo vzťahu s empatiou.

13.3 Nereprezentatívnosť

Výskumu sa dá vytknúť aj to, že nie je reprezentatívny. To však nebolo ani zámerom tohto výskumu, pretože vykonanie reprezentatívneho výskumu prekračuje nielen odborné možnosti štandardného študenta druhého vysokoškolského stupňa, ale aj možnosti finančné, pretože reprezentatívny prieskum vyžaduje reprezentatívnu vzorku, ktorá musí byť vzhľadom na stanovenie výskumného problému a objektu výskumu, ktorým sú všetci obyvatelia Slovenskej republiky, nielen niekoľkonásobne väčšia, ale musí spĺňať podmienky reprezentatívnosti z hľadiska jej socio-demografickej skladby. Neznamená to však, že tento výskum je nepoužiteľný či bez výpovednej hodnoty – práve naopak, môže byť použitý ako cenný predvýskum, respektíve získané dáta môžu byť sekundárne analyzované. Pre ďalšie možnosti nadviazania na tento výskum viď kapitolu 14 Možnosti nadviazania.

14 Možnosti nadviazania

Výskum, ktorý je súčasťou tejto práce, dáva určité odpovede, ale zrejme dáva ešte viacej otázok. Naskytá sa teda niekoľko možností nadviazania naň, ktoré je nevyhnutné pre hlbšie preskúmanie problematiky.

V prvom rade výskum ukázal, že medzi postojmi k utečencom na Slovensku a empatiou zrejme nie je štatisticky významná súvislosť. Takéto možno i trochu kontraintuitívne zistenie na jednej strane zužuje možnosti, ktoré činitele sú pre tvorbu postojov voči utečencom kľúčové, no na druhej strane možno o to naliehavejšie kladie otázku – ktoré to teda sú? Domnievam sa, že táto problematika vyžaduje osobitný výskum.

V druhom rade výskum ponúka materiál pre sekundárnu analýzu. To sa týka najmä spätne preloženého dotazníka kvocientu empatie, ale aj dotazníka postojov voči utečencom, ktorý určite vyžaduje hlbšiu analýzu, ak má byť spoľahlivým nástrojom. Predmetom sekundárnej analýzy môžu byť i dáta a zistenia tohto výskumu.

V treťom rade, Baron-Cohenov dotazník kvocientu empatie, ktorý som ponúkam v spätnom slovenskom preklade, na Slovensku nebol validizovaný. Je preto žiaduce, aby bol overený na reprezentatívnej vzorke, čo si vyžaduje výskum väčšieho rozmeru a väčších finančných možností. Overenie tohto dotazníka v slovenskom prostredí by bolo veľkým prínosom najmä pre slovenskú psychológiu, ale nepochybne i sociológiu, ktoré by mohli ďalej s týmto dotazníkom pracovať.

Vo štvrtom rade, núka sa zamerať sa na skutočnosť, že slovenskí respondenti opakovane mali v priemere nižšie skóre kvocientu empatie než uvádza autor dotazníka. Bolo by nepochybne zaujímavé vyskúmať, akú úroveň empatie majú Slováci v porovnaní s inými národnosťami, prípadne hľadať za týmito rozdielmi príčiny či súvislosti s inými javmi.

Napokon do úvahy prichádzajú aj rôzne ďalšie možnosti nadviazania, napríklad v súvislosti s rozložením postojov voči utečencom v rámci jednotlivých pohlaví.

Záver

Táto práca sa na začiatku zaoberala pojmom empatie v slovenskom a anglickom jazyku, ale aj príbuznými pojmami. Poukázal som na nejednotnosť vo vnímaní empatie a vymedzil som, ako empatiu chápem v tejto práci. Predstavil som, ktoré oblasti mozgu sa podieľajú na empatii a uviedol som prehľad niektorých nástrojov jej merania.

Vzhľadom na to, že cieľom výskumu bolo zistiť, či existuje štatisticky významná súvislosť medzi empatiou a postojmi voči utečencom, som sa osobitne venoval téme postojov k utečencom na Slovensku ponúkol som prehľad prieskumov verejnej mienky uskutočnených na túto tému.

Taktiež som predstavil môj predošlý výskum, v ktorom som meral empatiou katolíkov a neveriacich. Ďalej som opísal, akým spôsobom som postupoval pri spätnom preklade dotazníka kvocientu empatie do slovenského jazyka. Analyzoval som niektoré iné preklady tohto dotazníka, z ktorých som pri preklade vychádzal. Následne som metodologicky opísal tvorbu dotazníka postojov voči utečencom, ktorý som koncipoval tak, aby používal podobnú metodológiu ako Baron-Cohenov EQ dotazník.

Vo výskumnej časti som opísal, ako som postupoval a prezentoval som výsledky a ich interpretáciu. Prvým zistením výskumu bolo, že medzi empatiou a postojmi voči utečencom nie je štatisticky významná súvislosť, čo zodpovedalo výskumnú otázku. Ďalšími zisteniami bolo potvrdenie štatisticky významne vyššej empatie žien oproti mužom a zistenie, že postoje voči utečencom nie sú u mužov a žien štatisticky významne odlišné. Napriek tomu bola zistená odlišná štruktúra postojov voči utečencom u mužov a u žien. Tieto zistenia boli interpretované v diskusii.

V závere práce som sa venoval metodologickej reflexii a možnostiam nadviazania na tento výskum.

Zoznam použitej literatúry

1. Agosta, L. (2010). *Empathy in the Context of Philosophy*. Palgrave Macmillan.
2. Baron-Cohen, S., & Wheelwright, S. (2004). The empathy quotient: an investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of autism and developmental disorders*, 34(2), 163-175.
3. Baron-Cohen, S. (2014a). *Against Empathy*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://www.bostonreview.net/forum/against-empathy/simon-baron-cohen-response-against-empathy-baron-cohen>>.
4. Baron-Cohen, S. (2014b). *Věda zla*. Brno: Emitos.
5. Bartz, J. A., Zaki, J., Bolger, N., Hollander, E., Ludwig, N. N., Kolevzon, A., & Ochsner, K. N. (2010). Oxytocin selectively improves empathic accuracy. *Psychological Science*, 21(10), 1426-1428.
6. Bloom, P. (2014). *Against Empathy*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://www.bostonreview.net/forum/paul-bloom-against-empathy>>.
7. Buda, B. (1994). Empatia: psychológia vcítania a vžitia sa do druhého. Nové Zámky: PSYCHOPROF.
8. Cambridge Dictionaries Online. *Empathy*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/empathy>>.
9. Coplan, A. 2011. Understanding Empathy: Its Features and Effects. In Coplan, A., & Goldie, P. (Eds.) 2011. *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives* (3 – 18). New York: Oxford University Press.
10. Čavojová, V., Sirota, M., & Belovičová, Z. (2012). Slovak validation of the Basic Empathy Scale in pre-adolescents. *Studia Psychologica*, 54(3), 195.
11. Čavojová, V. (rok neuvedený). *Nástroje na meranie empatie*. (Interný materiál.)
12. Goldman, A. I. 2011. Two Routes to Empathy: Insights from Cognitive Neuroscience. In Coplan, A., & Goldie, P. (Eds.) 2011. *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives* (31 – 44). New York: Oxford University Press.
13. Grammarist. *Empathy vs. sympathy*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://grammarist.com/usage/empathy-sympathy/>>.
14. Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of adolescence*, 29(4), 589-611.

15. Kiska, A. (2015). *Vyhlásenie Andreja Kisku k referendu v Gabčíkove*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<https://www.prezident.sk/article/vyhlasenie-prezidenta-k-referendu-v-gabcikove/>>.
16. Klein, K. J., & Hodges, S. D. (2001). Gender differences, motivation, and empathic accuracy: When it pays to understand. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(6), 720-730.
17. Králik, Ľ. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
18. Krátky slovník slovenského jazyka. (2003). J. Kačala, K., Pisárčiková, M., & Považaj, M. (Eds.) 4. doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda.
19. Lipták, J. (2015a). *Katolíci sú nenávistní a netolerantní. Alebo nie?* Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<https://www.hfi.sk/blog/jakub-liptak/244-katolici-su-nenavistni-a-netolerantni-alebo-nie>>.
20. Lipták, J. (2015b). *Sú katolíci menej empatickí?* Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<https://www.hfi.sk/analyzy/245-su-katolici-menej-empaticki>>.
21. Maibom, H. L. (2014). Introduction: (Almost) Everything You Ever Wanted to Know about Empathy. In: Maibom, H. L. (ed.) *Empathy and Morality (1 – 40)*. New York: Oxford University Press.
22. Mehrabian, A., & Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40, 523—543.
23. Oxford Dictionaries. *Empathy*. Retrieved 30. 5. 2015. URL: <<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/empathy>>.
24. Pravda. (2015). *Prieskum: Slováci odmietajú prijať utečencov, vidia v nich hrozbu*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/358731-slovensko-by-nemalo-prijat-utecencov-mysli-si-70-percent-respondentov/>>.
25. Sopóci, J. (2004). *Kolektívne správanie a sociálne hnutie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
26. Tornielli, A. (2016). *František: Meno Boha je milosrdenstvo*. Bratislava: Fortuna Libri.
27. Prinz, J. J. 2011. Is Empathy Necessary for Morality? In Coplan, A., & Goldie, P. (Eds.) 2011. *Empathy: Philosophical and Psychological Perspectives (211 – 229)*. New York: Oxford University Press.

28. Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. (2005).
Balážová, L., & Bosák, J. (eds.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
29. Schenk, J., & Hrabovská, A. (2010). *Škálovanie: základné jednodimenzionálne metódy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
30. Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. (1964). Peciar, Š. (ed.) 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV
31. Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. (2006). Buzássyová, K., & Jarošová, A. (eds.) Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
32. Steuber, K. R. (2006). Rediscovering empathy: agency, folk psychology, and the human sciences. Massachusetts Institute of Technology.
33. Teraz. (2015a). *Gabčíkovo: Referendum bolo úspešné, obyvatelia nechcú utečenecký tábor*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://www.teraz.sk/slovensko/gabcikovo-dnes-caka-referendum-bud/148781-clanok.html>>.
34. Teraz. (2015b). *Pre Slovákov sú utečenci TOP témou, tvrdí septembrový prieskum Focusu*. Retrieved 30. 5. 2016. URL: <<http://www.teraz.sk/slovensko/utecenci-boli-v-septembri-pre-slovakov/158560-clanok.html>>.
35. Webnoviny.sk. (2015). *Prieskum: Slováci sa stále obávajú migrantov a ich kultúry*. URL: <<http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/1046177-prieskum-slovaci-sa-stale-obavaju-migrantov-a-ich-kultury/>>.